

Խմբագրական

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԽԱՌԵՆԱՐԱՆ, ԺՐԱՊՈՎԾ՝ ՔԱԽԱՐԱՆ

Հայաստանի Աերքին կեանքը վերածուած է իսկական խառնարանի մը մինչ շրջապատը՝ Կովկասը – դարձած է իսկական քաւարան ուր պիտի վճռուին մեծ ու փոքր երկիրներու ճակատագիրները արագ ընթացող զարգացումներու հետեւանքով:

Հայաստանի ընտրական արշաւը, Յունիս 20ին կայացնելու արտահերք խորհրդարանական ընտրութիւններ, վերածուած է իրական անհերթեք (ապսիդա) բատրոնի մը: Երկիրը տակաւին չէ յաջողած բաղել իր 5000 զրիերը. իսկ տասը հազարը անցնող վիրաւորեալներու կեանքը կը շարունակուի կաղն ի կաղ, որովհետեւ տակաւին չեն բուժուած անոնց վերքերը եւ չեն ապահովուած փրոքեգները: Համաճարակն ու պատերազմը գլխիվայր շրջած են երկրին տնտեսութիւնը, իսկ բնակչութեան արտահոսքը միայն կը դանդաղի համաճարակի եւ ճամբորդական դժուարութեանց պատճառով: Ազգ մը ամբողջ որ թշնամացած է ինքն իր դէմ, տակաւին իր հարցերը չուժած օտար թշնամիին հետ:

Ես սակայն, կը շարունակուի ընտրապայքարը, ոչ անպայման բարեկալելու երկիրը եւ զայն օժտելու աւելի ատակ իշխանութեամբ մը, այլ յաղթանակ տանելու ընտրութեանց մէջ եւ զախօսիւթելու հակառակորդը: Այս վիճակը կատարեալ դեղատոմս մըն է ապագայ կործանման, որուն հեռանկարը տեսանելի է բոլորին: Քսանչորս կուսակցութիւն եւ դաշինքներ կը մասնակցին ընտրութեանց: Բոլոր այս աղետալի գործընթացներուն մէջ միակ միխթարական երեւոյթը այն է որ այսքան բազմաթի կուսակցութեանց մասնակցութեամբ կրնան ձայները տարածուիլ բոլորին վրայ, եւ թոյլ չտալ որ առանձինն ունի կուսակցութիւն կամ դաշինք յաջողի մեծամասնութիւն ապահովել եւ դրու բաց բողոք ազգային միասնական կառավարութեան մը կազմին, որ միայն դարմանը կրնայ հանդիսանալ դէպի կործանում ընթացող այս խօլ արշակին: Մենք անցեալին մատնանշած էինք այս պատկերին գոյառման հաւանականութիւնը, որ իր հերթին հաստատուեցաւ առաջին նախագահին՝ Լեւոն Տէր Պետրոսեանին հարցագրոյցին ընթացքին:

Սինց ազգութին կը շարունակուի տգեղ պայքար մը, ցուցաբերելով անհատալիօրէն ստորևացած մակարդակ մը լեզուազարութեան, անդին արագ թափով կը յառաջանան քաղաքական զարգացումներ կովկասեան շրջանէն ներս, ուր վախ կայ որ Հայաստանը չկարենայ օգտուիլ բարենպաստ առիթներէ, շարունակուող այս յիմար եւ ինքնակործան կոհիներու պատճառաւ:

Ասրպէյճանը թափանցած է Հայաստանի սահմաններէն ներս եւ կը սպառնայ հողեր յափշտակել նոյնինքն Հայաստանի ինքնիշխան տարածութենէն. ան կը մերժէ յանձնել հայ ուզմագերիները եւ նորեր կ'առեւանգէ Հայաստանի սահմաններէն: Փոխանակ ներքին կոխները դադրեցնելու եւ ոյժերը միացնելու ընդդէմ թշնամիին՝ ներքին ու պառակտիչ պայքարը կը շարունակուի բուռն կերպով: Կարծէք մոռցուած է Արցախի դառն ճակատագիրը, անտեսուած են նահատակներն ու անոնց ընտանիքները. իոդ ընող չկայ երկրին հայարափորինը զսպելու:

Իսկ անդին, շրջանային գործընթացները կը շարունակուին ու կը ստեղծը-ին դրական հնարաւորութիւններ Հայաստանի ի նպաստ։ Իմաստուն դեկավարութիւն նը իր ուշադրութիւնը պիտի լարեր այդ պատեհութեանց վրայ։ Իսկ ոռո՞նք են այդ բարենպաստ պատեհութիւններ –

վլայ. Իսկ ոյն սր և այլ բարեսպաստ պատառքի մասին –
Ա. Մինչ Ասրպէյճան կը ջանայ պարտադրել Մինհիք անցըը Հայաս-
տանի հողին վրայ եւ անդամահատել Սեղրիք շրջանը Հայաստանէն՝ Իրան
կ'ազդարարէ որ ունի սահմանային փոփոխութիւն իր հարեւանութեան մէջ
պիտի բախի Թեհրանի սահմանած կարմիր գիծերուն: Աւելին՝ Իրան որ
44օրեայ պատերազմի ամբողջ տեսողութեան չէզոք դիրք մը բռնած էր՝
յանկարծ կը սպառնայ որ ունի սահմանային փոփոխութիւն կրնայ ընդ-
հարիլ Թեհրանի գինեալ ոյժերուն: Իսկ Վերջին նորութիւնն ալ այն է որ
Թեհրան պատրաստ է իր հողին վրայով անցը մը տալ Ասրպէյճանին որ
կարենայ հաղորդակցիլ բուն ցամաքամասին եւ Նախիջենանի միջեւ:
Նման առաջարկ մը ամբողջութեամբ պիտի յելաշրջէ Հայաստանի եւ
Ասրպէյճանի հակամարտութեան սիներէն մէկը եւ բոյլ պիտի չտայ որ
Հայաստան իր սահմանը կորսնցնէ Իրանի հետ: Այս ծիրէն ներս հետա-
քրքրական է որ Իրան սկսած է աշխուժացնել իր հիւսիս-հարաւ ծրագիրը՝
Պարսից ծոցը կապելով Սել ծովին, Հայաստանի հողին վրայով:

Բ. Ասրայէճան կը շարունակէ պնդել որ ինք Արցախի խնդիրը լուծած է զենքի ոյժով եւ այլեւս հարց չէ մնացած Արցախի գոյավիճակի ճշդումին։ Այս տեսակէտք հակադրութեան մէջ է Եւրոպայի եւ Միացեալ Նահանգներու տեսակէտներուն եւ պահանջ կայ որ Արցախի խնդիրը իր լուծումը գտնէ Մինսքի խումբի շրջագիծէն ներս ուր դրուած են յստակ սկզբունքներ։ այդ սկզբունքներէն մէկն ալ ոյժ չզործադրելու եւ խնդիրները խաղաղ բանակցութեամբ լուծելու սկզբունքն է։ Մինչ Ասրայէճան արդէն բռնաբարած է այդ վերջին սկզբունքը եւ այդ պատճառու ալ համարատու է Մինսքի խումբին։

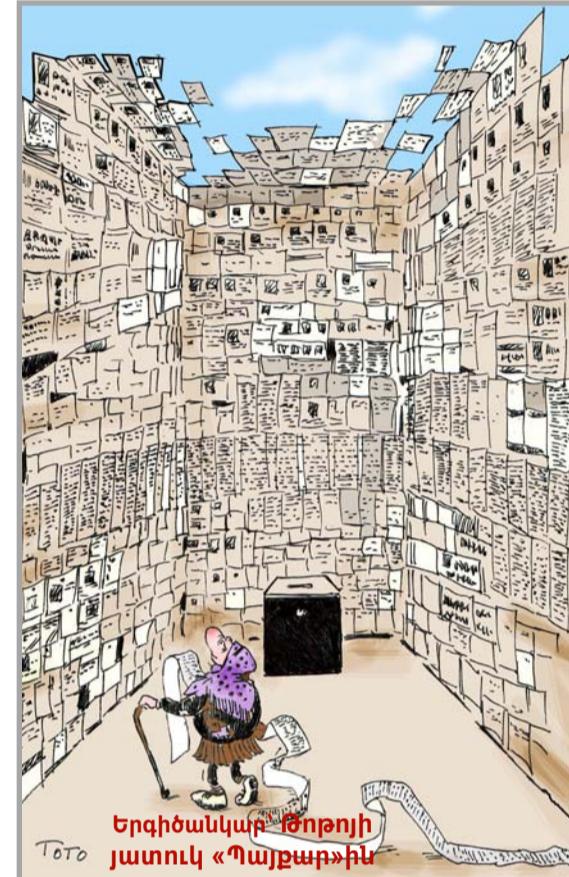
Ֆրանսայի խորհրդարանը եւ մասնաւորաբար նախագահ Էմմանուէլ Մաքրոն կ'առաջարկեն իրականացնել Արցախի ժողովուրդին անկախութեան:

Վարչապետ Նիկոլ Փաշինեանի Փարիզ և Պրիվաէլ այցելութեան ընթացքին, Յունիս 1-2, թէ Ֆրանսա և թէ Եւրոպական Միութեան նախագահութիւնը պահաջեցին հայ ռազմագերիներու վերադարձը, առանց պայմանի և Ասրաբէյճանի բանակի վերադարձը Յունուար 11ի դիմքերուն։ Այս բոլորը հայանպատ զարգացումներ են, սակայն որպեսզի Հայատան կարենայ օգտուիլ այս գործընթացներէն՝ պէտք է կիրարկէ հնուտ և արդիւնաւէտ դիւնագիտութիւն մը։ Սակայն, երկրին մէջ տեսանելի չէ ու չեն այդ դիւնագէտները, որոնք հմտութեամբ պիտի օգտուէին այս առիթների։

Գ. Ամենէն հետաքրքրական զարգացումը Ամերիկայի ազդու միջամբ-տութեան ազդանշանն է Կովկասի մէջ: Այդ ազդանշանը խորհրդանշողը հանդիսացաւ Միացեալ Նահանգներու պետական քարտուղարի օգնական Ֆիլիփ ՈՒիրորի այցը Պարու և Երեւան, որ ան խտակօրէն սահմա-

նազծեց Ուաշինգթոնի դիրքաւրումը շրջանի այժմու տագնապին մասին։ Ան եւս շեշտեց հայ ուաճագերիները անյապաղ եւ առանց պայմանի վերադարձնելու պահանջը։ Նոյնպէս անթոյլատրելի գտաւ սահմանային խախտումները։ Սակայն, այս բոլորդն աւելի ան պահանջեց Մինսքի խումքի աշխատանքներուն վերսկսումը մասնաւրաբար որոշելու Արցախի իրավիճակը։

Հակառակ նախագահ Իլհամ Ալիեևի պնդումներում՝ Պր. Ռիբը շեշտեց որ տակալին զոյթիւն ունի Արցախի իրավիճակի ճշդումի հարց։ Ռուսաստանի նախագահը՝ Փութին ընդունած էր թէ տակալին իրավիճակի ճշդում մը զոյթիւն ունի, սակայն, զայն վերապահած էր ապագայ անորոշ ժամանակի մը։ Մինչեւ վերջերս ոչ ոք տեղեակ էր թէ ե՞ր պիտի հասնէր այդ անորոշ ժամանակը։ Այս պահուն Մոսկովա լուծելիք հարցեր ունի Պաքուի հետ եւ պէտք է հաճոյանայ անոր իշխանութեան՝ իրականացնելու համար իր ծրագիրները։ Մոսկովա բարձրաձայնած է որ կ'ուզէ Ասրաբեյճանը ընդգրկել Երասմական Ծովային եւ Հայաքական Պաշտպանութեան Ուխտէն (ՀԱՊԿ) ներս։ Եւ կը վարանի այսօր սեղանի վրայ դնելու Արցախի զոյավիճակի խնդիրը՝ չխրտչեցնելու համար Ալիեևի վարչակարգը։ Եւ Մոսկովա կ'ուզէ այդ ծրագիրը իրականացնելու համար Հայաքական Հասարակության շահերուու։

Նացենել հակառակ Հայաստանի շահերուն:

Սակայն, երբ կը տեսնե թէ Ամերիկա եւ Ֆրանսա կը պնդեն իրավիճակի անյապաղ ճշդումին վրայ, եւ այդ ալ Մինսքի խումքի ծիրեն ներս, Սոսկուա սկսած է հաշուի առնել այդ առաջարկը լրջօրեն եւ զարմանալի չէ որ Ռուսաստանի արտաքին գործոց նախարարը՝ Սերկեյ Լարով վերջապէս բացայացտած է Արցախի իրավիճակը ճշտելու ժամանակը Սոսկուայի հաշիներուն մէջ։ Արդարեւ, վերջերս կայացած Փրիմարովեան զրյոյցներու ընթացքին Լարով յայտնած է թէ պէտք է նախ լուծուին մարդասիրական խնդիրները Հայաստանի եւ Ատրպէյճանի միջեւ եւ երկու ժողովուրդները սկսին խաղաղ կենակցութեան, եւ Արցախի իրավիճակի խնդիրը կարելի է քննել 2-3 տարիեւն։ Սակայն, Ամերիկա կը պնդէ որ նախ պէտք է լուծուի կարգավիճակի հարցը եւ ապա քննարկուին մարդասիրական խընդունութեան եւ հաստատ նեմականութեամի հաղողերը։

Ամերիկայի պնդումը բնականաբար չի բխիր «հայասիրական» նպատակները. այլ անոր համար ընդունելի չէ ուս-քրքական համաձայնութիւնը Սինարի խումբեն դուրս եւ կ'ուզէ Արեւմուտքը եւս ունենայ իր ըսելիքը այս խոսքին մէջ:

զլլ այլ լսություն մըց։ Հայաստանի համար ամէնէն ծիծաղելի կացութիւնը ստեղծուեցաւ եքք Պր. Ուիբը այցելեց Երեւան. ըստ փրոքքովի անոր իւս հանդիպողը պիտի ըլլար արտաքին գործոց նախարարը։ Սակայն, ինչպէս ծանօթ է՝ Պր. Արա Այվազեան հրաժարած էր – հրաժարած էին նաեւ անոր տեղակալները, բացի մէկէն։ Հետեւաբար բանակցութիւն կատարելու պարտականութիւնը ինձկա վարչապետին՝ Նիկոլ Փաշինեանին, որուն արժանիքներէն մէկը չէ դիւանագիտական հմտութիւնը։ Այնպէս որ ոչ միայն այս պարագային այլ բոլոր պարագաներու տակ ալ դիւանագիտութեան պակասը՝ պատճառ պիտի դառնայ որ Հայաստան չկարենայ օգսուիլ դիւանագիտական այն պատուհաններէն որոնք բաց են այսօր եւ կրնան բացուիլ նաեւ ապագային։

Եթե Պր. Փաշինեան խսկապէս կը սիրէ հայրենիքը՝ պէտք է հեռու մնայ իր կարողութենան վեր հարցերէն եւ դիմանագիտութեան պատասխանադրութիւնը լանձն մասնագիտութեամբ դիմանակտ անձեռու:

Եթէ մինչեւ այսօր պատահած ձախաւերութիւնները դաս մը չեղան մեր «քաջապահ» իշխանութեանց՝ կրնան վաղուան աղէտները ոլլայ:

Պատասխանատու խմբագիր՝	Երուանդ Ազատեան (Տիգրոյթ)
Գործադիր խմբագիր՝	Յակոբ Վարդիվառեան (Նիւ Ճըրզի)
ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ԿԱԶՄ	
Տոքթ. Յարութիւն Արզումանեան	(Սունթրեալ)
Յակոբ Աւետիքեան	(Երեւան)
Պայծիկ Գալայճեան	(ՊԵՐՈՒԹ)
Զաւեն Գրիգորեան	(Աթենք)
Հայութ Մանուկյան	(Երևան)

2 / 4

Baikar Association Inc.
755 Mt. Auburn Street
Watertown, MA 02472 U.S.A.
Website: www.baikarweekly.com
E-mail: baikarweekly@gmail.com
Tel: 1-201-406-9771

ՀԱՅՐԵՆԻՔԻՆ ՆԵՐԿԱՅ ՎԻՃԱԿԸ ԿԸ ՄՏԱՀՈԳՀԷ ԲՈԼՈՐԸ

Յատուկ «ՊԱՅՉԱՐ»ին

Ո՞ր կը գտնուի հայոց պետականութիւնը այսօր: Հենրիկ Սենկեիչը արդարօրէն «Յո՞ երբա» (Quo Vadis) պիտի հարցնէր բոլորին: Համայն հայութեան համար ոչինչ խնայելիք սրբազն պարտականութիւն մը: Բոլորին ուսերուն վրայ ծանրացող պատասխանատուութիւն մը՝ իշխանութիւններ, եկեղեցի, քաղաքական հոսանքներ, մտաւորականներ:

Ինքնիշխան, անկախ պետականութիւն յայտարարել երեսուն տարի ետք հայ քաղաքական միտքը խուճապային վիճակի մատնուած է: Հոյի պաշտպանութիւնը լրած՝ արռողակի մը ծայր առած է ամենուրեք: Ի՞նչ քաղաքական զիծ վարեցին իրարայաջորդ մեր նախագահները, կառավարութիւնները, քաղաքական ուղեգիծը պիտի փրկէ՝ Հայաստանը, թէ՝ կործանէ....: Շատ շատեր կը վախնան իրենց տեսակէտը արտայայտելէ: Տակաին կը վարանինք: Շշմարտութիւնը տեսնել եւ լրել մեղսակցութեան համազօր յանցանք է....:

Շատեր պարզապէս տգէտ էին պատմութեան իմացութեան մէջ: Եւ ոչ միայն պատմութեան....: Ապացուցեցինք, իմացանք, բայց լուեցինք...: Դրժրախտարար այդ տգիտութեան վրայ իհմնուեցաւ այն քաղաքականութիւնը, որուն «պատուղմներ»-ը կը քաղենք այսօր: Հասարակութեան մէջ ամստեսուեցաւ զիտնականներու եւ մտաւորականութեան վարկանիշը, ոմանք նոյնիսկ անյարզակից վերաբերմունքի արժանացան եւ հեռացան ազատ, անկախ հայրենիքն:

Հայաստանի անկախացումէն ի վեր ի՞նչ քայլերու դիմեցինք երկրին անվտանգութեան լծակները զօրացնելու ուղղութեամբ: Անտեսեցինք եւ արհամարհեցինք գիտական ներուժին առաջնահերթութիւնը: Արհեստագիտութիւնը զարգացնելու փոխարէն ուղեղներու արտահոգքը քաջալեցինք մեր արատներով: 44-օրեայ պատերազմը սկսել շատ առաջ արդէն իսկ արհեստագիտութեան դաշտի մէջ պարտուած էինք թշնամին:..: Անտեսուեցան մեր տաղանդաւոր եւ ստեղծարար միտք ունեցող երիտասարդները: Անդամարդեցինք երկրին իրաւուկան համակարգը: Փոտած, նեխած մենաւորերու, գողապետերու, բրէական յանցագործներու քմայքին յանձնեցինք երկիրը:

Նարսականութիւնը մոլորեցուց բոլորս. «անհպելի», «անպարտելի» ժողովուրդ յայտարաբեցինք մենք զննո: Թշնամին կը զինուէր մինչ այդ: Զստեղծեցինք սեփական հզօր բանակ: Թշնամին՝ ստեղծեց: Զմտածեցինք ունենալ մեծ սպառազինութիւն....: «Բնական դաշնակիցներու», «միջազգային հանրային կարծիքին» վստահեցանք հայրենի հողին ճակատագիրը....:

Անցնոն երեսուն տարիներուն իշխանութեան հասած ոչ մէկ ոյժ ի մի բերաւ Հայաստանի քաղաքական հոսանքները՝ ըսելու. «Աէկ կողմ դրէք միջկուսակցական. իշխանատենչութեան կրիսները եւ համախմբուցէք պետականութեան զաղափարին շորջ»: Դոյզն փորձ մ'իսկ չկատարուեաւ....:

Զարաշար կը սխալին բոլոր անոնք, որոնք կը խորին, թէ 20 յունիսի խորհրդարանական ընտրութիւնները լուծում պիտի բերեն ստեղծուած տագնապին:

Կարգ մը սրտցաւ բացբողումներ մատնանշելով՝ լուծումներ պիտի առաջարկեն ընթերցողին:

Հայրենիքին փրկութիւնը այսօրուան դրութեամբ պիտի սկսի ազգային փրկութեան կառավարութեան մը կազմութեամբ, որուն մէջ անհրաժեշտ է ընդգրկել ազգին լաւագոյն ուժերը: Սակայն ո՞վ պիտի որդէ՛ «ազգին լաւագոյն ուժերը»: Հայաստան այսուհետեւ համախոհական կառավարութեամբ պարտի դեկավարուիլ եւ ոչ՝ միակուսակցական: Միասնականութիւնը անբունադակալից, պատգամազուրկ խորհուրդ մը կը դառնայ առանց ազգային զաղափարախօսութեան: Միասնութիւն ազգային զաղափարախօսութեան շորջ միայն կարելի է ստեղծել, որ գոյուրին շոնի առ այսօր: Վերջ դնենք կուսակցական վէճերուն եւ համախմբուինք: Ամէն մարդ ներկայիս համաձայն է որ համախմբունք...սակայն իր անձին շորջ միայն, իր շահերուն շորջ միայն:

Հայ ազգը, Հայաստան պետութիւնը արդեօք ունի՝ ազգային զաղափարախօսութիւն, երբ իրաքանչիր քաղաքական հոսանք իրովի կը մեկնարան: Հայոց եղասպանութեան ճանաչման, հատուցումներու, ժուրգիոյ

ԱՀԱՐՈՂ ՇԽԱՐՁԵՄԵՑ

իւս փոխյարաքերութիւններու, Արցախի հակամարտութեան եւ Հայաստանի աշխարհաքաղաքական արեւելումը, պետականութեան ապազան: Վերացնել կամ չոնենալ ազգային զաղափարախօսութիւնը կը նշանակէ փշրել ազգին ողնաշարը: Ազգը ամրուիլ վերածէլ: Դժբախտաբար, Ղարաբաղեան շարժումն սկիզբը՝ 1988-ին, ունի ան ազգութիւնը: Հիմա՝ ամրուի...

Համեստ կարծիքովս, պետութեան մը կայացումը, ամրապնդումը, անոր ներքին եւ արտաքին քաղաքականութեան ուղենիշը հզօր իշխանութեան եւ բանակի զուգահեռ քարոզչութեամբ կը մշակուի միաժամանակ: Դժբախտաբար շափազանց համեստ մնաց Հայաստանի յաջորդական իշխանութիւններուն երկրին սահմաններէն դրւու, արտաքին քաղաքականութեան քարոզչութիւնը: Տակաին այսօր, բորբ-ազերիական շինժու վաւերագրեր կը տարծուին ՍՍԿ-ի եւ այլ շրջանակներու մէջ եւ միտում չեն ստանար հայկական պաշտօնական շրջանակներէն:

Լորջ պարտականութիւն ունինք, Մարդու իրաւունքներու միջազգային զանազան ատեաններուն առջու՝ հանրային կարծիք ստեղծելու իմաստով:

Միս կողմէ սեփական ուժերու վրայ անհրաժեշտ է դնել յոյր՝ քայլ, որ չենք դիմած: Հետեւեցէք Իսրայէլին: Ոչ մէկ յաւակնութիւն ունիմ արդարացնելու իրաւագորկ պահեստանցի ժողովուրդին հանդէա անոր վայրագորինները: Սակայն հետեւեցէք Իսրայէլի օրինակին: Ծիշ է, Միացեալ Նահանգները կեցած է անոր ետին: Մենք ալ փնտունը մեզի թիկունը կեցող ուազմաքարական դաշնակիցները: Բնականարար մեր թիկունը կեցած է անոր վայրագորինները, պետութիւնները: Անոնց մէջ անպայման Ռուսիան, քաջ գիտալուվ, որ Ռուսիան եւս ունի տարածաշրջանային սեփական շահերը: Անհրաժեշտ է զարգացնել եւ ամրապնդել Ռուսիա – Հայաստան երկրադարձական շահերու ընդհանրութիւնները: Իսկ Ռուսիան մեկուսացնել եւ բարեկամանալ այլ պետութիւններու կամ վստահիլ այլ կառոյցներու, ոչինչ խոստացող սնանկացած տեսակէտ է պարզապէս:

Ժուրդիոյ իւս դիանագիտական յարաքերութիւններ հաստատելու Հայաստանի իշխանութիւններու փորձերը ձախողութեան նատնուեցան: Ժուրդիան իրեն նախապայման կը պահանջէ ոչ միայն պաշտօնապէս իրաժարիլ Հայոց եղասպանութեան յիշատակութենէն, այլև Հայաստանի դեկավարութեան միջազգային շափանիշով դատապարտելու ուղղութեամբ եւ հատուցումներու պահանջներով հանդէս եկող Սփիտքի հայ քաղաքական կուսակցութիւններուն եւ կազմակերպութիւններուն վրայ: Ժուրդիան նաեւ կը պահանջէ ճանչնալ իր ժամանակակից սահմանները եւ իրաժարիլ Արցախին: Ժուրդիա Ազրակէճանի ուազմական դաշնակիցն է:

Փորձեցինք արդեօք ուղղակի ժուրդիոյ դիմելու փոխարէն՝ այնպիսի պայմաններու մէջ դնելու ժուրդիան, որ ինք ձգտէր դիանագիտական յարաքերութիւններ հաստատել Հայաստանի իւս: Անհրաժեշտ է սերու յարաքերութիւններ հաստատել ժուրդիոյ իւս զանազան հարցեր ունեցող եւ Յունաստան, Սուլիա, Իրաք, Իրան, Կիպրոս եւ անշուշտ շահազորդել քրտական գործունը: Եւրոպական միութեան եւ միջազգային ընտանիքին մնայուն յիշեցնել, որ հարիրաւոր որշումներ ունանակութիւն է ժուրդիան: Դժբախտաբար՝ գիտեն: Ուրեմն՝ մնայուն ճնշում բանակներու մէջ անհրաժեշտ է նաեւ ծեղու երկարել Երրորդ աշխարհի պետութիւններէն շատեր անցած են ազգային ազատագրական պայքարի գործընթացը: Անոնք շատ դիրքաւ պիտի հասկնան մեր տագնապիները:

Պարզ օրինակ մը քրտական գործունը ներքնապէս կը հիմէ խորքային ժուրդիան: Անուազն 15 միլիոն բնակչութիւն հաշուող քիւրտերու մեծամասնութիւնը կը բնակի Արեւմտահայաստանի տարածութեան մէջ: Հայաստանի երրորդ հանրապետութիւնը մշակուած քաղաքականութիւնը շտմի այդ բնակչութեան հանդէա: Աւելին՝ Հայաստանի իշխանութիւնները հարցը նույիրաքերեցին ժուրդիոյ՝ յայտարարելով, թէ քիւրտեր չկամ Հայաստանի մէջ: Փաստորէն Հայաստան ինքնինք հեռացու զրտական շարժումներէն մէջ: Միանչդեռ ժուրդիան Հայաստանի կրնար խնդրել, որ վերջինս մեղմացնել իր հակարքական քարոզութիւնը եւ ինչ որ տեղ նաեւ միջնորդի դեր խաղաքան պայքարի գործընթացը: Անոնք շատ դիրքաւ պիտի հասկնան մեր տագնապիները:

Պարզ օրինակ մը քրտական գործունը ներքնապէս կը հիմէ խորքային ժուրդիան անհրաժեշտ է: Տարբեր դաշնական արարտին անհրաժեշտ է ստեղծել կնքել հակարքականութիւնը վարողութեամբ ժամանակակից սահմանադրութիւնը հետու կնքել հակարքականութիւնը հետու կնքել հակարքականութիւնը հետու կնքել հակարքականութիւնը

ՄՏԱԴՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ՈՐՊԵՍ ՇԱՅ ՀՈՂՎԱԴՐԻՒԹԻՒՆ

(Ծարունակուած նախորդ թիւն)

■ Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին ■

Դժբախտաբար, Իսրայէլի նախկին տարածաշրջանային դաշնակից, պատեհապաշտ Թուրքիան եւ իր «կրտսեր եղբայր»ը Ասրաքյանը, յաջողութեամբ մուտք գործեցին Իսրայէլի հնարաւորութիւնները և օգսուեցան ԱՍՆ-ի մէջ փորձառու ամերիկեան հրեական հաստատութիւններէն՝ անպաշտպան Հայաստանի դէմ արատաւոր քարոզչական պատերազմ մղելով: Realpolitik-ը չի ճանաբար բարոյական կամ պատշաճութեան սահմանները: Այն կը գերակայէ ժողովրդավարութեան կամ կրօնական արժեքներու խուալները: Այդ մէկը ճիշդ էր նոյնիսկ Իսրայէլի համար. ազգի մը, որ հրաշքով դուրս եկաւ Հոլոքոստի մոխիրներէն, և յատկապէս վարչապես թենիամին Ներանիահուի ծալրալեն քաղաքականութեան ճիրաններէն:

Վերջին արցախսեան պատերազմի հիմնական թերութիւնը, արևմտեան լրատուամիջոցներուն մէջ ի նպաստ հայերուն բացակայող ձայնն էր: Փայլուն յօդուածներ կը տպագրուին հայկական թերթերու, ամսագրերու և լրատու աղբիւրներու մէջ: Այնուամենայնիւ, այս պատերազմը ցոյց տուաւ, որ հայկական հարցերու և մտահոգութիւններու քննարկումը պէտք է ունենայ նաև միջազգային լրսարանում, որպէսզի ճգնաժամի պայմաններուն մէջ մեր ակնկալութիւնները խոլ ականջներու օրին չինան: Բաւական չետանգամուայ մը համար ստորագրահաւաքի արշաւ կատարել Արցախի ու Հայաստանի դէմ Ասրագիւնանի «ակրեսիա»ն դատապարտող: Այս պատերազմը ցոյց տուաւ, որ նման ստորագրահաւաքի վերջին վայրկեանի փորձերը ապարդիւն են արատաւոր, կազմակերպուած և հզօր հակահայկական քարոզական արշաւներու դէմ: Նմանապէս, ճգնաժամի պահուն, Հայաստանի քրիստոնէական ինքնութիւնը աշխարհին յիշեցնելը, երբեք չ'ապահովեր քրիստոնէական աջակցութիւն: Մենք պէտք է հասարակութիւնը դաստիարակենք խաղաղ ժամանակներու ընթացքին եւ կայուն զանքերու միջոցով: Արևմտեան Լրատուամիջոցներուն մէջ Հայաստանի համար ձայն հաստատելը պէտք է դիտաւորեալ և շարունակական զանք գործադրել հասարակութեան տարածաշրջանին մէջ քաղաքական, ընկերային կամ կրօնական զարգացումներու մասին ահազանգելու համար, որոնք կը վտանգեն Հայաստանի ազգային անվտանգութիւնը և կը սպառնան անոր տարածքային ամրողականութիւնը:

Սփիտրի հրեաներու նման, սփիտրահայերը նոյնպէս, մասնաւրապէս ակադեմիկոսներ, գրողներ և լրագրողներ, պէտք է իրենց զիրենք ընկալեն որպէս Հայաստանի դեսպաններ և հայկական հարցի խօսնակներ: Հայ ակադեմիկոսներու դերը չի կրնար բաւականաշափ ընդգծուիլ: Սփիտրի ակադեմիկոսները, պահակադէտներու նման ահազանգ հնչեցնելու և տարբեր հայկական խումբերու հետ համատեղ աշխատանքը համակարգելու և ռազմավարելու պարտաւորութիւնը ունին: Անհրաժեշտ է, որ հայ զիտնականները աւելի նախաձեռնող դառնան և հայկական շահերը համապատասխանեցնեն արևմտեան շահերուն, գուցէ դիտարկեն ընդլայնելով իրենց հետազոտութիւններու շրջանակը՝ Հայաստանի աշխարհաքաղաքական մտահղողութիւնները տեղակայելու համար իր տարածաշրջանային և նոյնիսկ միջազգային համատեքստին մէջ: Հայաստանի հարուստ պատմութիւնը, բարձր քաղաքակրթութիւնը, քրիստոնէութեան առանձնայատուկ տեղը ազգի պատմութեան և մշակոյթի մէջ, իսլամի հետ բազմադարեայ փոխարարերութիւնները և քրիստոնէութեան պաշտպանութեան համար պայքարը, ինչպէս նաև անոր աշխարհաքաղաքական նշանակութիւնը հսկայական իմք կու տան նման հետազոտութիւններ կատարելու:

Այսօր ամենահրատապ հարցը, որ պէտք է լուծովի, հերթական պատերազմէն խուսափիլն է: Ատրպէյճանի կողմէ վերջերս տեղի ունեցող նախայարձակումները և «Զանգեզորի միջանցքի» վերաբերեալ պահանջները ներկայացնելը կը վկայեն տարածաշրջանին մէջ ռազմական գործողութիւններու վերսկսման աշխոյժ ծրագիր: Ըստ Էութեան, «Զանգեզոր» անունը, որ Կովկասի մէջ այլապէս հեռաւոր լեռնաշղթայ է, օգտագործուել է ԱՄՆ հետախուզական շրջանակներուն մէջ՝ տարածաշրջանին մէջ արևմբռտեան շահերը առաջ տանելու համար՝ ի հաշի Հայաստանի գոյութեան: Հայաստանի դէմ Ալիեւի շարունակողական պատերազմի սպառնալիքը, (որուն առիթը կրնայ ընծայել ռազմական որեւէ գործողութիւն Ուքրայինայի եւ Ռուսաստանի միջեւ) պէտք է ահազանգ հնչեցնէ սփիտքահայերուն անյապաղ քայլերու ձեռնարկելու և հեղեղելու միջազգային լրատամիջոցները վերլուծական յօդածներով: Քրիստոնէական Հայաստանի դէմ Ատրպէյճանի (և Թուրքիայի) ցինիկ ծրագրերը բացայացող նման յօդուածներ, պէտք է լուսաբանեն տարածաշրջանի համար իրենց վտանգաւոր քաղաքականութեան հետեւանքները և գուցէ առաջարկեն համոզիչ այլբնտրանքներ արտատարածաշրջանային դերակատարներուն, որպէսզի իրականացնեն իրենց նպատակները տարածաշրջանին մէջ՝ առանց Հայաստանի ազգային ապահովութիւնը վտանգելու:

Որքան ալ այս առաջարկանքը ծանր թուի, հայ գիտնականներու և զրոյներու բարոյական պարտականություններու մէջ առաջանական է միջազգային ասպարեզի ծիրէն ներու տեսանելի ներկայութիւն հաստատել վերլուծական գրութիւններու միջոցով, մեր մարտահրաւերները հնարաւորութիւններու վերածելով և անգամ Հայաստանի աշխարհագրութիւնը ներկայացնել որպէս ուղղմավա-

ՄԱՐԼԻՆ ԷՈՐՏԵԶԵՍՆ

բական աշխոյժ տարածաշրջան: Խսրայէլական փորձէն իհմնական դասեր քաղելով, մենք կրնանք ակնկալել միջազգային աջակցութիւն միայն այն պարագային, եթէ ըլլանք նախաձեռնող և օգտագործենք որեւէ առիթ մեր գործը խթանելու և արեւմտեան հասարակութիւնը դաստիարակելու Հայաստանի ու հայոց պատմութեան մասին: Նման հնարաւորութիւններու օրինակներ են՝ Ասրպէյճանի վերջին սպառնալիքները՝ խախտելով 2020 Նոյեմբեր 9-ին զինադադարի պայմանագիրը, Հայոց Ցեղասպանութեան յիշատակը և Սումկայիթեան ջարդերը, Ասրպէյճանի եւ Հայաստանի մէջ հայ ռազմագերիններու առեւանգումն ու անմարդկային վերաբերումը, քրիստոնէական հայկական վայրերու պղծումը Թուրքիոյ եւ Արցախի մէջ, Միջին Արևելքի մէջ վերջին զարգացումները, որոնք ուժեղ ազդակներ կը հաղորդէն Էրտողանին, որ տարածաշրջանային գոյացած նորաստեղծ դաշնակցութիւնը չի կրնար հանդուրժել տարածաշրջանին մէջ կրօնական ծայրակեղութիւն, Թուրքիայի մէջ նոր գործադրուող հակաքրիստոնէական և հակահրեական դպրոցական ծրագրերը և այլն: Ցեղասպանագէտները կրնան յօդուածներ տպագրել անուանի լրատուամիջոցներու մէջ, որոնք կը բացայացնեն Էրտողանի ազգայնամոլական և կայսերապաշտական քաղաքանութիւնը տարածաշրջանին մէջ:

Այս բոլոր նիւթերը ունին քրիստոնեական և մարդու իրաւունքներու բնոյք և պէտք է հասարակութեան ուշադրութեան յանձնուին որպէս հիմնական

Եւ եթէ մոռնանք մեր նահատակները եւ չշարունակենք անոնց սուրբ գործը՝ քող եօթը սերունդ դատապարտն մեզ...
Եւ եթէ դաւաճանենք մենք Արարատին՝ քող եօթը անզամ եօթը սերունդ նզովն մեզ...
Եւ եթէ դասալիք ըլլանք մենք ու չպայքարինք մեր Մեծ Երազին համար քող եօթը անզամ եօթը անզամ եօթը սերունդ անիծեն մեզ...

ԳԵՐԱՎԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

սոց, որիսք լըս և տարածաշրջանին մէջ անհանդուրժողականութեան և կրօնական մոլեկուլութեան:

Վերջին տասնամեկներուն ընթացքին Թուրքիան և Ատրպեյանը անխնայ կերպով պայքար կը մղէին հակահայկական քարոզչական նաև ակադեմական ճակատի վրայ: Որոշ համալսարաններու մէջ քաղաքականութիւնը ներքափանցած է տարածքային ուսումնասիրութիւններ (area studies) ամպիններէն ներս վերածելով որոշ ակադեմիկոսներ քաղաքական մանկական կամ այդպիսով վտանգելով ակադեմիայի հեղինակութիւնը: Հայաստանը կրնայ չգրադիլ նմանատիպ գործողութիւններով: Այնուամենայնիւ, հայ զիտնականները կրնան հակադարձել նման զրաբարտութեան՝ հանրային ասպարեզի ծիրէն ներս ճշմարտութիւնը պաշտպանելով: Անհրաժեշտ է ճշմարտութեան համար մղուող մարտին աւելցնել ակադեմական կշիռ: Հրեայ զիտնականի մը համար միայն երկրորդ բնոյքն է, որ ակադեմիայի բաղեղ աշտարակներէն դրուս գայ հանրային իրավաբակ և պայքարի արդար գործի համար՝ ինչպէս հրեայ, այնպէս ալ ոչ հրեայ:

(Ըար.դ տեսնել էջ 9)

Թարգմանութիւն անզերէնէ

**Դոկտ. Մարլեն Էօրտէկեան, նախկին դասախոս Վանտըրպիլք համալսարանի մէջ: Մասնագիտացած՝ Հայոց եւ Սիցիան Արևելքի պատմութեան մէջ
Դոկտորական՝ Երևանի Երրայլական համալսարանէն**

Շահան Շահնուր միշտ այժմէական

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆԻԹԻՒՆ

Խմբ.- Կարդամք Շահան Շահնուրը. բող ամէն հայ կարպայ Շահնուրը ամէն ժամանակ, որովհետեւ ան այժմէական է բոլոր ժամանակներուն համար: Հայոց պատմութեան դարաւոր կենսափորձը իր արեան մէջ է, եւ դարերու առաջանանքն է որ կ'արձակուի իր ճամանակ, իր գրիչէն:

Շահնուր իր ժամանակէն առաջ էր եւ հասաւ մեր ժամանակներուն մեկնարանելու համար մեր օրը, մեր ազգային կենցաղը եւ անցնելով մեր ժամանակներէն՝ ան դու պիտի խօսի վաղուան մասին, հայուն յիմարութեան և մասսութեան մասին, միանգամայն:

Հայոց վիշտն ու ցաւը այճքան խորունկ շպոռաց՝ ունէ գրող որքան Շահնուրը եւ սակայն չհասկցուեցաւ իր ժամանակներէն. Վազգէն Շուշանեան զինք բնուրագրեց իրբեւ «հայ մը որ Արարատ չունի իր հոգուն մէջ», մինչդեռ հայուն տառապանքը լեռնակուտակ կը քարծրանար անոր հոգին մէջ, Արարատներու չափերով եւ վիշտը որ կ'արձակուէր անոր գրիչէն՝ ճակատագրի հեղնաճքին դաշնութիւնն ունէր ու սազական չէր լսել տկար հոգիներու համար:

Ստորեւ տրուած Շահնուրի էջը – «Քաղաքականութիւն» - հայուն միեւնոյն ամենամեջ զրիորին մասին է:

Յատկապէս մօտապուտ ընտրութիւններու լոյսին տակ, վրիպած մարգարէներու յամառութիւնը միեւնոյն դաւադիր ճամբաներէն առաջնորդելու Հայաստանի զանգուածը, դէպի միեւնոյն ողբերգական նպատակները:

Հատախուս ու ճոռոմարան վարչապետ մը որ կը դժուարանայ դիմակարգներու մէջ կուտակուած հազարաւոր նախատակներուն աճիւնները ճանշնալու եւ մարդկային դիմագծութիւն տապու անոնց, կրկին ճամբար ելած է, ընտրութիւն կատարելու եւ շուարած հուզը առաջնորդելու դէպի այն հասցէները, զրու ցոյց կու տան հին ցուցանակները:

Ողջ ըլլար Շահնուրը ու տեսմէր թէ այդ միեւնոյն ցուցանակները իրենց տեղերն են տակալին ...:

Ցուցատախտակները ցոյց կու տան ուղին, որուն պէտք է հետեւիլ հասնելու համար նպատակի մը: Բայց ցուցատախտակները երեք չեն շարժիր իրենց տեղեւն, չեն հետեւիր մատնանշուած ճամբուն, եւ չեն երթար դէպի նպատակը: Այդ է իրենց սպլուրիթիւնը:

Չնդունելի է, որ բժիշկ մը ցոյց տայ առողջութեան միջոցները, բայց ինք չինտենի պատուէրներուն: Ընդունելի է, որ քաղաքական գործիչ մը ազատութեան եւ անկախութեան միջոցները ցոյց տայ, իր հայրենակիցները կրիփ մէտ, բայց ինք չմտնէ կրակին մէջ, ընդունելի է, որ Աստուծոյ մարդը ցոյց տայ հոգիի փրկութեան ուղին, բայց ինք ոչինչ ընէ հասնելու համար: Այս բոլորը ընդունելի են, քանի որ համոզիեր, փաստացի եւ յուսատու Բանը ինքն արդին քանակութեք բան մըն է:

Բայց ընդունելի է նմանապէս, որ երբ ամբոխը ցոյց տրուած ճամբուն հետեւելի վերջ, որոշեալ տեղը իրեն խոստացուած նախակը զգտնէ վերադարձին քանդէ՞ ու փշրէ ցուցատախտակները:

Հազորադէպ բան է, որ ժողովրդային զանգուածները այս աշխատութիւնը կատարեն: Անոնք, մէջն ըլլարով անշուշտ հայ զանգուածները, ոչ միայն ոտնակոխ չեն ըներ իրենց երեկուան ստախուս կամ մտամոլոր ցուցատախտակները, այլ նոյն ամրիխային կուրութեամբ կը հետեւին նոյն ապիկար ուղեցոյցին, բախտելով նոյն փորձանքներուն: Երենց դաս չէ եղած: Եւ անշուշտ քաղաքագէտը...

Այս՝ մեր ազգայնական գործիչն է, որ ունին աշքի առջեւ, երբ կը գրեմ այս տողերը, եւ ոչ թէ մեր տէրուէրն ու բժիշկը: Ո՞չ գերեզմանէն փախած մարդ կայ, որպէսզի երթար հաշիւր մաքրէ բժիշկին, եւ ո՞չ ալ անդենականէն վերադարձո՞՝ որպէսզի դասը տայ քահանային: Զարդուած հայերը հեղահամբոյը անձեր են: Բայց իրենց այդ հակողութեանը համար չէ, որ եկեղեցին սրբազն արքի 24-ը:

HYEID.

ԸՆԹԱՑՔԻ ՄԷՋ Է ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՓԻՌՈՒԳԻ ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԶԵՒԱԿԻՈՐՈՒՄԸ

Յատուկ «ՊԱՅՔԵՐ» ին

ՍՍՈՍ ԳԱՍՊԱՐԵՄՆ

Սփիտքի բնակչութեան համար, որի անդամները կարող են օգտուել միջազգային ճանաչուած առեւտրային ծառայութիւն-

ների կողմից սահմանուած՝ 10% զեղչից: Այս տաս տոկոսն, ըստ նախաձեռնող խըմքի, պէտք է ուղղուի քարտափիրոց՝ (5%), Հայաստանի տարբեր ոլորտների գարզացման՝ (2.5%) եւ Սփիտքի հայկական խորհրդարանի աշխատանքների ֆինանսարմանը՝ (2.5%): Խրբին բուացող այս ամրապնդել յարաքերութիւնները այն միակ անդաւածան դաշնակցի հետ, որ կոչում է՝ Հայոց սփիտք: Եթէ ընդունը, որի աշխարհի մօտ՝ 100 երկրներուն Հայկական սփիտքի հայաքական քուարանկը աւել կամ պակաս՝ երկու անգամ մեծ է Հայաստանի ներկայ բնակչութիւնից, ապա գործ ունենը մօտ՝ 7 միլիոն բնակչութիւն ունեցող վիրտուալ "մի երկրի" հետ, որի հետ Հայաստանի դաշնակցային կապերը պէտք է լինեն առաջնային կարեւորութեան ու լրուեն համալրման ամենաբարձու մակարդակի վրա:

ՀայեID, կամ Հայ ինքնութեան քարտի գաղափարը կոչուած է մէկ մարմին դարձնելու քարդ, ցաք ու ցրի, կուսակցահաստած եւ եկեղեցահատուած Սփիտքը: Գործ, որը ենթադրում է գերդժուար առաքելութիւն՝ հայի ու հայի միջեւ համակարծութեան, փոխստահութեան, կազմակերպ մքնորդութեան առաջնորդելու առումով: Սա է պատճառը, որ գործընթացը դանդաղ ընթացը ունի:

Հայ ինքնութեան քարտի գաղափարն անցել է մօտ տաս տարիների քննարկումների բովով ու այդպէս էլ դրու չի եկել գրաստենակային տիրոյթից: Նախկին իշխանութիւնների օրօք զաղափարը տապալուեց, պատճառարանութեամբ թէ՝ Սփիտքը կարող է ազդել Հայաստանում ընտրութիւնների վրայ: Մտայդացումը սակայն, մէծ աջակցութիւն գտաւ սփիտքահայ մտարդարական եւ գործարար խափի շրջանում, բովանդակելով այն Հայկական սփիտքի խորհրդարան ստեղծելու զաղափարի համատեքստում: Երկու նախազերը փոխառնչելու նպատակով Լու Անձելքում տարիներ շարունակ նախաձեռնող խմբի անդամներ՝ Յարութ Սասունեանը (Գալիֆորնիա Գուրիթը), Տիգրան Յարութիւնեանը (Սոյեան Տապան Սեսիա հոլտինկ), Յակոբ Նազարեանը (գործարար, բարերար) եւ այլք, ծավալել են այս քարտ միջոցառման մէխսանիզմը կեանքի կոչելու մանրակրկիտ աշխատանքները:

Պատերազմից յետոյ, նախաձեռնութիւնը յանեց իր ողջ կարեւորութեամբ: Այդուհանդերձ, Հայ ինքնութեան քարտ ունեցուների թիվը, ցաւօք, դեռ հեռու է քարտար լինելուց, իհմնականում՝ գործօն իրազեկման աշխատանքի բացակայութեամբ այս պատճառով:

Պատերազմից յետոյ, նախաձեռնութիւնը յանեց իր ողջ կարեւորութեամբ: Կարեւոր է նշել, որ ՀայեID-ին վերկուսակցական կառոյց է: Զարտատէր լինելու համար պէտք է այցելել բազմալեզու www.hyeid.org կայք եւ կատարել անդամակցութեան առնչուող բոլոր պայմանները: ՀայեID պլատարկի քարտը նախատեսուած է Հայաստանի եւ

թէ ինչպէս է հեարաւոր ընդգրկել հայոց աշխարհավիտ անընդգրկելին որպէս խորհրդարանի աշխատանքները եւ կապուած է այս պատճառական անազորոյն պահին կայացուող իրաքանչիւրիս որոշումից: ՀայեID-ին միաւորման առաջարկ է անում: Կառենք այդ մոմք՝ խաւարը յաներժ անհծելու փոխարէն:

Ապագան գիտութեան է պատկանում

Իրաքանչիլը ժողովուրդ ունի այն իշխանութիւնը, որին արժանի է: Այս դարձուածքը բացարձակ ճշմարիտ է զիսաւոր խնդրում. «ամբոխի առջեւում կանգնած մարդիկ արտայայտում են այդ ամբոխի թաքնուած ձգտումները» (Александр Лауга, «В плену скорбей», С.-П. 2001):

Այսպէս կոչուած քաւշեայ յեղափոխութեան ընթացքում իսկ դա իբր այնքան էլ հիմնաւորուած չի պարտութիւնը, որը մեծագոյն մեղքերից մէկն է, դարձաւ հայ ժողովրդի յեղափոխական դրօշակ: Երկրի դեկավարը ժողովրդին հայրենասէր, քաջ, ուժեղ, կիրք եւ խելացի յորջործելու վիտսարէն, նրան ան-աւանեց ՀՊԱՐՏ, յայտարարեց, որ բոլորը վարչապետ են, այսինքն՝ երեք միլիոն վարչապետ ունենք....ու բոլորը հաւատացին: Իսկ երբ դրանք այնքան էլ հիմնաւորուած չեն, ուղիղ ճանապարհ է դէպի կործանում: Դրանից յետոյ էլ Աժ-ն եւ կառավարութիւնը զբաղուած էին Լամզարօսի դաշինք, Գոյքա-հարկի անելացում, քանիկային գաղտնիք եւ նմանաբռվանդակ այլ օրէնքները ընդունելով, որոնք որեւէ կապ չունեին ճգնաժամի կամ ժողովրդի հոգաւրծերւացնելու հետ....: Եւ ինչպէս զարմուիիս է բնութագրում՝ Հայաստանը հիմա ոնց որ անգլուիս ծիաւորը լինի եւ մինչեւ ազգը չհասունանայ, չինքնակրուի, սրանից աւելիին արժանի չի լինելու....

Երկիրն խւկապէս ծանր իրավիճակում է: Առանց գոյները խտացնելու ակներեւ է, որ զգնաժամ ենք ապրում: Իսկ թէ այն քաղաքակա՞ն է, ուսկմակա՞ն, տնտեսակա՞ն, իրաւակա՞ն թէ՝ հոգերանական, դժուար է առանձնացը-նել: Ծշմարիտն այն է, որ դրանք բոլորն էլ առկայ են եւ հենց դա էլ դժուարաց-նում, զիերէ անհնարին է դարձնում դրանց յաղրահարումը: Սակայն ամենա-դժուարինն իմ կարծիքով տեսական ժամանակ երկրում տիրող պետականու-թեան զգնաժամն է, որն արդիւնք է ժողովրդի, պետական ու քաղաքական համակարգերի եւ քաղաքական էլիտայի ոչ պետական մտածողութեան: Վի-ճակն այնքան է հսկողութիւնից դուրս եկել, որ վախենան սպասուղ ընտրու-թիւններն ու տարրեր գրաւիչ անուններով՝ համաձայնութեան, ժամանակա-ւոր եւ այլն, կազմուելիք կառավարութիւններն էլ հիմնահարցին լուծումը չգտնեն ու դարձեալ չապահովուի առաջընթացի ուսուրաք:

Ամենացաւալին այն է, որ մեր պետութեան այս աստիճանի ու աննախադեպ անպետականութիւնը կարող է դառնալ հակապետականութեան ու պետականութիւնը կորցնելով դասական, դասագրքային, օրինակ: Կրկին մեր քշնամիները կը շրջանառեն, որ հայերը բափառական, որոշակի մշակութակենցաղային սովորոյթներով միաւորուած կրօնական աղանդ եւ պետութեան չունակ ժողովուրդ են: Որ եթէ պատմութեան այս կամ այն կեռնանում հայերին մօս պետականութեան որեւէ մակարդակի դրսեւորումներ ել եղել են, ապա դա միայն հարեւան հզօրներն են իրենց շահերից ելնելով ստեղծել:

Ժամանակին Աւետիս Սհարունեանը դառնացած զրում էր. «Ազատութիւնը՝ այդ իրաշքը, թակեց մեր դուռը, բայց մենք հայ չինք՝ մենք ոռւսահայ էինք, պարսկահայ, ամերիկահայ, միաժամանակ՝ վանեցի, կարսեցի, դարաբաղցի ու երեւանցի եւ այդ ազատութիւնը թակեց մեր դուռը, լացեց, մղկտաց ու հեռացաւ»: Հիմա էլ ցաւօք շատ բան չի փոխուել: Մենք դարձեալ դարաբաղցի ենք, սիւնեցի ու գիւմրեցի, ամերիկահայ ենք, իրանահայ, աւստրալահայ ու ֆրանսահայ, իհմա էլ կարծես ի վիճակի շենք զնահատելու պետականութիւնը որպէս մեծագոյն արժեք, որպէս կարեւոր առհաւատչեայ քաղաքակիրք ազգերի շարքում գտնուելու կարեւոր գործոն ու ամէն ինչ բողած ընտրութիւններ ենք շեշտադրում: Ասուած իմ, եթէ պետականութիւնը կտանգուած է ու թշնամին օրէցօր սողոսկում ու ներծծում է մեր տարածք, ընտրում ու ընտրում ենք որ ինչ անենք:

Պակաս ցաւալի չի նաեւ այն, որ այս ամէնին ակնդէտ հետեւող մեր դաշնակիցները, որ վերլուծում են կատարուող իրադարձութիւնները, իրենց կարող են հարց տալ՝ վերջապէս հայ ժողովուրդը սեփական պետութիւնն ունենալուն ունա՞կ է, թէ՝ ոչ։ Վատահ եմ, եթէ համոզուեն, որ իրապէս ունակ ենք, ապա կ'աշխատեն մեզ հետ, կ'օգնեն, եթէ ոչ՝ քայլ առ քայլ կը զիջեն։ Իսկ մեր հասարակութիւնը, որ այդպէս էլ շհասկացաւ ու չի ընկալում աղէտի ողջ ծառալը, որ օստաները միւսներին օգնում են բացառապէս իրենց շահերից ելնելով եւ իր ինքնասիրութեանը տէր կանգնողին, չի ընկալում, որ անվտանգութեան խնդիրները գնալով սրում են։ Ստեղծուել է մի իրավիճակ, երբ իշխանութիւններից ոչ պակաս զգացմունքային ու աղմկաշատ են նաեւ ընդդիմադիրները, որն էլ իր հերթին է բարդացնում վիճակը։ Ընդունում ենք, որ պատե-

■ Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին |

ՍՈՒՐԵՆ Թ. ՍԱՐԳՍԵԱՆ, ՀԱՐՔԱՅԻՆ ՓՈՍՖԵՍՈՐ

բազմում պարտութիւնը, հազարաւոր զոհերն ու խեղուած ճակատագրերն ազդում են, գերիշխող դարձնում էնոցիաները, այնինչ քաղաքական հարթակում պէտք է բոլոր դէպքերում զուսպ ու սառնասիրտ լինել, գրագէտ ու անսխալական, որ հնարաւոր դառնան ցանկալի սպասելիքներն իրականացնելը:

Հարկաւոր է հասարակութեան հետ մաքսիմալ անկեղծ լինել, չխաղալ հանրութեան յոյզերի վրայ: Արտաքին աշխարհին հասկանալի ցոյց տալ, որ իշխանութեան յաւակնողներն արկածախնիրներ ու առիթից օգտուողներ չեն եւ օգտագործելով հասարակութեան կարող ուժերին՝ բացառապէս նոր իրականութեանը համարժեք աշխատանքային օրակարգ կը ձեւադրուեն ու կը ղեկավարուեն դրանով: Որ նախընտրական դրոյթները պէտք է լինեն ոչ թէ գրաւիչ ու քաղցր, այլ իրատեսական եւ հիմնաւոր խոստումներ, թոյլ չտալ անհերեք եւ աններեկի սխալներ, որպիսիք հանդուրժուեցին Վերջին տարիներին: Հարկաւոր է հասարակութեան հետ դժուարին երկխօսութեան մէջ մըսնել, լսել նրան եւ հիմնաւոր կառուցել ապագայի տեսլականը: Զերբազատուել պետական մտածողութեան այս համատարած դիֆիցիտից, երկրում կատարող բոլոր անօրինակութիւններից, դրամաշնորհների ու յաելավճարների տեսքով ֆինանսապէս մոտիվացուած ամլութիւնից:

Գաղտնիք չի, մեր հասարակութիւնը համատարած համացանցի ու բջջային կապի ժամանակաշրջանում լրու ու մունջ հանդուրժեց, որ պատերազմի ողջ ընթացքում իրեն խարեն, որ իր կազմակերպութեան եւ անլուզութեան առումով երկիրն իջեցնեն շճանաչուած պետութեան կարգավիճակի, իսկ այսօր բարձր ամբիոններից յորդորեն կրկին իրենց արտօնեն երկրի կառավարումը: Այսօր իսկապէս սրափուել է պէտք, մանր մունք օրախմնիրներից վեր կանգնել, որպէսզի հնարաւոր լինի փրկել նախ եւ առաջ մեր պատիզ, խիղճն ու հայրենիքը: Որպէսզի գալիք սերունդների առջեւ ամօրով չմնանք, նրան փոխանցենք ոչ միայն եռաբլուրներ, ոչ թէ զրիի, պարտուածի, այլ յաղթողի ու քաղաքակիրք լինելու գոյի հոգեկերտուածքը:

Գգվոսոցի ու իրար թերութիւններն ի ցոյց դնելու ժամանակ չունենք, քանի որ շատ վտանգաւոր է դրանով պետութիւն չունեցող որակներով վարակուած հասարակութեանը ուշրի թերել: Հարկաւոր է անմիջապէս բոլոր ԶԼՄ-ներն ու մեղիակոմինիկացիաները օգտագործել եւ հասարակութեանը պարզ ասել, որ կան անշրջելի իրողութիւններ, որ պետական մտածողութեան խնդիրը նոր իրական պայմաններից ելքեր եւ զարգացման հեռանկար ձեւաւորելն է: Ամենասեղմ ժամկէտում բացառապէս գործ անելու ընդունակ հայրենաբնակ եւ սփիտքահայ մասնագիտներից ձեւաւորել կառավարութիւն եւ սկսել քաղաքական դաշտի մաքրումը պատահարար այնտեղ յայտնուած ամենագէտ կերպարներից: Այդ կառավարութեան թիւ մէկ խնդիրը պէտք է լինի իրավիճակի կայունացումը, համահայկական նոր օրակարգի հիման վրայ նոր քաղաքական հոսանքի ձեւաւորումը, որում ներառնուած կը լինի պետական մտածողութեան եւ պրոֆեսիոնալիզմի սերուցքը: Հակառակ դէպրում ոչ մի բարեկամ երկիր ու խաղապահ ոչ կը ցանկանայ եւ ոչ էլ կը կարողանայ փըրկել պետութիւն ունենալու անընդունակ զանգուածին եւ չի յաջողուի ձեւաւորել յետպատերազմեան վերնախաւ, որը կ'առաջնորդի ազգին:

Ասելիք շատ կայ, բաւարարութենք այսքանով: Միայն աւելացնենք, որ չափից աւելի սահմանադրասէր մեր հասարակութիւնը, չնայած օրէնքի յստակ արգելին, իիմա էլ հանդուրժում ու շատ հանգիստ է վերաբերում այն իրողութեանը, որ թէ իշխանական եւ թէ ընդդիմադիր թեւերը վաղուց սկսել են նախընտրական քարոզարշաւն ու կրակու ելոյթներով ինչքան կեղտուու լուացը ունենք պարզում են աշխարհին ու անշափ մեծ հաճոյք պատճառում յատկապէս մեր ոչ բարեկամներին: Օրինական հարց է առաջանում՝ իսկ որն է ելքը ապագայում այստեսակ իրավիճակներ չունենալու համար: Ի հարկէ, ես ամենագէտ չեմ, սակայն հանողուած եմ, որ ներկայ աշխարհին ու դրա ապագան գիտութեանն է պատկանում: Աւելի քան վստահ եմ՝ կը գոյատեւեն այն ժողովուրդները, որոնք ոչինչ չեն խնայի գիտութիւնը զարգացնելու գործում: Սի բան, որը մեզանում խիստ կաղում է: Դրանում հանողուելու համար բաւական է դիտարկել ընդամենը ամենապարզ մի իրողութիւն: Այսօր մեզանում գիտութեան բնագաւառում աշխատողի միջին աշխատավարձը կազմում է հանրապետութիւնում առկայ միջին աշխատավարձի կեսից էլ պակաս մասը: Համեմատութեան համար նշենք, որ Ռուսաստանի Դաշնութիւնում գիտութեան բնագաւառի աշխատողի միջին աշխատավարձը երկրում առկայ միջինին գերազանցում է չորս, Չինաստանում եւ Հնդկաստանում՝ վեց, իսկ Բարայելում տասն անգամ: Կարծում եմ, այս օրերի նախընտրական եռուգետն ու այն տիսուր պատկերը, որ ներկայ վարչակարգի հետեւից քայլում, նրա իրաքանչիւր ասածը հալալ իտի տեղ ընդունում են համեմատարար ցածր ինտելեկտի կրողները: Անկասկած՝ սպասելիքներն ել ապագայում նոյն համամասնութեանը կ'արձանագրուեն: Կարծ ասած՝ ովքեր ել գան իշխանութեան, այս իրավիճակը պէտք է յստակ պատկերացնեն եւ ժամ առաջ քայլեր կատարեն հենց այս ուղղութեամբ, քանի որ դա կ'ուժեղացնի երկիրն ու բանակը, կ'ամրապնդի մեր պաշտպանունակութիւնն ու միջազգային հեղինակութիւնն ու վերջապէս հնարաւորութիւն կ'ընձեռի քայլելու քաղաքակիրք ազգերի շարքում եւ ամենամօտ ապագայում կ'ապահովի անխուսափելի յաղթանակներ կեանքի բոլոր ասպարեզներում:

Մեծ Շրաբի Շամբուն Վողեւորները

ԹՈՐՈՍ ԹՈՐԱԿԵՑ

Հալէպ, Փետրուար 29, 1928 - Երեւան, Յունիս 3, 2021

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ» ին

**Հալէպի զաղութք ես կը նմանցնեմ
այն բաժակին, որ լեցուն
է եւ երէ շարունակես լեցնել
բաժակը կը յորդի, ինչ որ զացած
է յորդող մասն է, մնացողը դարձեալ լեցուն բաժակն է:
Հալէպի բաժակը միշտ կը մնայ լեցուն:
Թորոս Թորանեան**

Թորոս ծնած է Փետրուար 29, 1928ին: Յաճախած է Հալէպի Ռուսական սիրաց և Ազգային Կիւպէնկեան վարժարանները: Ընդունուած է Հալէպի Ամերիկեան Գոլէճը, ապա մեկնած է Կիւպրոս ու դարձած՝ Մելզոնեան Կրրական Հաստատութեան սամ: Ամուսնանալէ եւ երկու զաւակի հայր ըլլալէ ետք, կնոջ հետ մեկնած է Սոֆիա, հետեւած է պուլկարական Պետական Համալսարանի քաղաքատնտեսութեան ճիշին: Կիսաւարտ՝ ընտանեօք կ'անցնի Երեւան եւ մէկ տարի Պետական Համալսարանի դասներգներուն հետեւել ետք, կը փոխադրուի Բժշկական Համալսարան, որուն վեցամեայ ընթացքը կ'աւարտէ 1970ին:

ՄՆԱՅՈՒՆ ՎԱԶՔԸ ԱԶԳԱՅԻՆ ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՅՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻՆ

Հալէպ վերադառնալէ ետք, իր մասնագիտութեան կողին, Թորանեան անխոնջ նուիրումով կը ծառայէ հայ գրականութեան, քաջ գիտնալով, որ հայ թերքը գաղութները իրարու՝ եւ մանաւանդ մայր հայրենիքին կապող ուսկի կամուրջն է. կ'աշխատակցի Հալէպի, Խորանարդի, Պէյրուի, Փարիզի, Սիացեալ Նահանգներու, Գանատայի, Գահիրէի, Սոֆիայի, Պուրէշի:

Հայ մտաւորականներ Ծարլ Ազնաւուրի հետ

Լոնտոնի, Թեհրանի, Արժանքինի, Ղարաբաղի եւ Խորհրդային Հայաստանի մէջ լոյս տեսնող թերթերուն եւ պարբերականներուն (շուրջ 86 անուն թերք եւ պարբերական): Սակայն, Պէյրուի ՌԱԿ «Զարքօնք» օրաթերքը կը մնայ իր մնայուն, հայատարիմ եւ ապահով տունը, անկասկած:

Յարդ իրատարակած գիրքերուն թիր կը հասնի 200ի, որոնցմէ շուրջ 80ը իր գործերն են: Թորանեանի իրատարակած գիրքերուն մասին հայրենական եւ արտասահմանեան հայ մամուլի օրկաններուն մէջ իրատարակուած են 150է աւելի յօդուածներ: Առաջին բանաստեղծական գիրքը՝ «Աստղերու ճամբան» իրատարակած է Պէյրու, 1960ին, իսկ առաջին արձակը՝ «Երեւանի Բժշկական հաստատութիւնը»՝ Փարիզ, 1967ին: Թարգմանութիւններէն առաջինը եղած է անգլերէն հայերէն՝ «Հայերը» Տէլվիտ Մարշալ Լէնկի եւ Քրիստոֆը Ռուբը, Հալէպ, 1978:

ՍՏԱՑԱԾ ԳՆԱՀԱՏԱԳԻՐՆԵՐԸ

2000ին Երեւանի Բժշկական Համալսարանի կողմէ կ'արժանանայ Պատույ Դոկտորայի կոչում:

Նոյն թուականին Լու Անձելքսի մէջ, երբ կը նշուէր Թորանեանի անընդմէջ ծառայութեան գնահատելի 50ամեակը, կ'արժանանայ Ամենայն Հայոց Վեհափառ Գարեգին Բ. Կարողիկոսի կողմէ «Ս. Սահակ եւ Ս. Մեսրոպ» շքանշանին ու սրբատառ Կոնդակին, իսկ 2002ին Հայաստանի Գրողներու Սիոնիթեան եւ Մշակոյթի Նախարարութեան կողմէ Ուսկէ մետաքին:

Ստացած է Պատույ Գիրեր Ամերիկահայ Միջազգային Գոլէճէն, «Սփիտք» պարբերականնեն, Հալէպի Արարական Բժշկական Կելորնեն եւ Հալէպի ՀԲԸՍ Սուրբոյ Շքանակային Յանձնաժողովնեն, 2000 թուականին: Թորանեան վերերան անդամ էր Բարեգործականի:

ՅԱԿՈՉ ՎԱՐԴԱՎԱՐԵԱՄՆ

2002ին արժանացաւ նաև Հայկազուն եւ Անահիտ Վարդիվառեան «Զարքօնք» մամույ մրցանակին:

Յարաշարժ հայ գրողը, պատգամախօսը, բեմբասացը, ասմունքողը եւ թամատան է ան որքան Հալէպի, նոյնքան՝ Պէյրուի եւ Սիցին Արեւելքի հայաշատ կեղրոններէն ներս:

ԲԱՐԵԿԱՍԸ ՌԱՍԿԱՎԱՐ ՏՂՈՅ

Խառնուածքով յեղափոխական, գաղափարներով յառաջդիմական, չըսկը համար հայ համայնավար, վաշու երիտասարդութեան օրերուն շրջապատուած էր Թորոս Լիբանանի եւ Սուրբոյ ծանօթ կոմունիտաներով՝ Գառնիկ Արդարեան, Արմեն Դարեան, Յովհաննես Աղպաշեան, Սեղրակ Ապածեան, Եփրեմ Ելիշեան, Փաշարելեան: Սակայն որքան հաստնցաւ ան տեսաւ այն ազինի եւ գրքնական հայրենասիրութիւնը ռամկավար ազատական մտաւորականութեան եւ այնուետեւ մնաց մշտական բարեկամը՝ Ա.Լ. Փոլատեանին, Ա. Անդրեանին, Պ. Աղպաշեանին, Ա. Ստիբեանին, Ե. Ազատեանին, Օ. Սարգսեանին եւ այլոց:

Գրեց առաւտ: Երէ արագ գրելով վարժութիւնը իրեն ապահոված է յարգուած մնայուն աշխատակցութիւնը մը հայ մամուլին, միւս կողմէ, սակայն, տուժած է իր ստեղծագործական գրականութիւնը, որուն համար, անհրաժշտարար, պէտք էր յատկացներ աւելի՝ ժամանակ, իսկ ինը ժամանակին դէմ մրցումի մէջ մնաց ամենդիատ, քայլ պահելու համար Սփիտքի հետքոտ կեանքին հետ: Յամենայն դէպս գեղեցիկ փունջ մը կը մնայ այսօր իր գրականութեանէն՝ գրասեր ընթերցողներուն իրամցուած

ԹՈՐԱՆԵԱՆԻ ՍԱՍԻՆ ԳՆԱՀԱՏԱՆՔԻ ԽՈՍՔԵՐ

Լեռն Ամանեան (Երեւան). «Դու՝ Հայաստանի լիազօր դեսպան, Սփիտք եւ Սփիտքի արտակարգ դեսպան Հայաստանում: Եւ Հայրենիքը չի կարող նայիրեան սիրով զգորդուարավ իր զաւակին, որ ամէն ձմեռ զալիս է մրսելու իր հետ եւ մի աղիս դնելու երկրի վերազարօնքի շենքին»:

Պերճ Սեղրակեան (Նիւ Ճըրզի). «Գաղուրէ գաղուր ու Հայաստան շրջելով, հայրենիքն սէրը, հայ գիրն ու գրականութիւնը կը տարածէր ամէնուրեք, եւ ձեր տպաւորութիւնները, որպէս վինտոռուած յօդուածագիր, մամուլին յանձնելով կ'առինքնէր ձեր ընթերցողները»:

Յակոր Յ. Ասատորեան (Նիւ Ճըրզի). «Բազմարշաւ անձնաւորութիւն: Ինձի միշտ իհացու պատճառած են աշխոյժ մարդու իր յաճախակի ճամբորութիւնները աշխարհի գրեթէ ամէն կողմէ: Վերջերս՝ մինչեւ նոյնիսկ Զինաստանի պարիսպ: Անզապելի մոյշ ոյժ մը կայ իր մէջ, թափառական իրեայի բնազդ մը կարծենա»:

Անդրանիկ Լ. Փոլատեան (Նիւ Ճըրզի). «Հաւատացիր խորապէս եւ մասնակցութիւնը բերիր սփիտքահայ մամուլին եւ հանրային կեանքին: Քեզմէ յետոյ կրնամ ըսել որ թէ՝ են քեզ լաւ կը ճանչնամ, ո՛չ թէ գրուածքներով, այլ՝ չգրուածներով: Կեանքիր գիրքը կարդացած եմ իմ հոգիին աշխարհին պիտելով, կշուլով կատարած գործերոյ»:

Գրիգոր Ջեսուէտան (Պուստոն). «Այսքան՝ ըսելու համար, որ դուն դարձած ես երեւոյք մը ժամանակակից գրական-մշակութային հայկական աշխարհին մէջ, քանի գործունէութեանդ դաշտը է միաժամանակ անձանական անձանական առանցքը մը մեր գրական-մշակութային կեանքին եւ դէմքերուն միջեւ»:

Ժիրայր Դանիէլէտան (Պէյրու). «Թորանեան երեւոյք է, թէ՝ որպէս մարդ, թէ՝ որպէս մտաւորական: Կարելի չէ մոռնալ, անզիտանալ իրողութիւն մը, որ մեր ժամանակաշրջանին, ներկայ օրերուն, յատուկ է միայն ու միայն Թորանեանին»:

Գեղրդ Էմին (Երեւան). «Երանի Սփիտքի ամէն հայ Թորանեանի նման այդքան գործ անէր Հայաստանի եւ նրա մշակոյթի համար: Հիացումով՝ ու սիրով՝ դէպի նրա նուանդը եւ գործը»:

Սիլվա Կապուտակեան (Երեւան). «Թորոսը հոգով, պրտով, պահուածքով բանաստեղծէ է»:

Պետօ Սիմնեան (Պէյրու). «Հայ գիրքի նկատմամբ Թ. Թորանեանը յոզնացան աշխատանքի, նիւթաբարոյական զոհողութեան նղող ոյժը սէրն է հայ արուեստին հանդէպ, որ կիրքի մը հասնող ջերմեանդուրուեամբ քոլորանութեանը մտաւոր ճիզի կը հրաւիրէ մշակոյթի սպասարկութիւնը: Ողջունելի ծառայութիւն»:

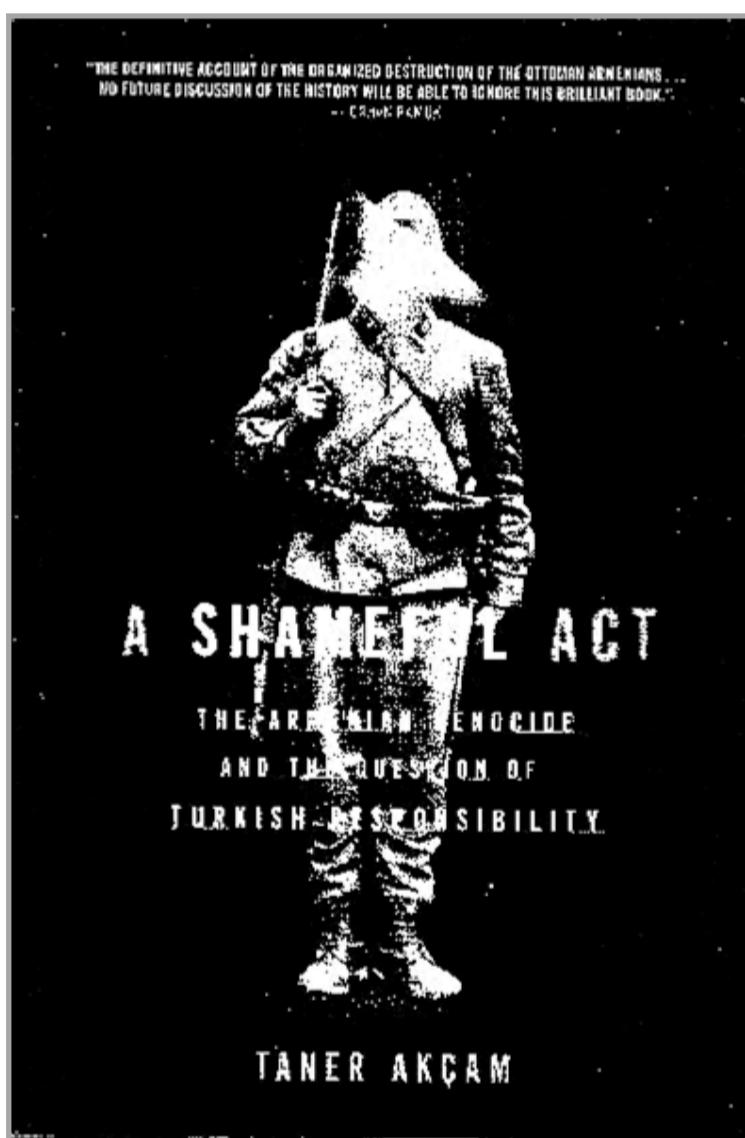
Սնը սիրելի բարեկամը մէզմէ առյաւտ կը հեռանայ Երեւանի մէջ, Յունիս 3, 2021ին:

Նիւ Ճըրզի

ԹՐԳԱԿԱՆ ԱԶԳԱՅԱՄԱՍՈԼՈՒԹԻՒՆ

Յատուկ «ՊԱՅՔԱՐ»ին

Սիուրիս Եւ Յառաջդիմութիւն երիտրքական կուսակցութիւնը 1908-ի յեղաշրջումէն առաջ եւ ետք յետամուտ էր երկրին մէջ զարգացնելու եւ զօրացնելու ազգայնամոլութիւնը, ի նպաստ բուրք ցեղին եւ ի վճառ քրիստոնեաներուն, որոնց կարգին մանաւանդ հայոց: Թուրքերը քրիստոնեայ ըսելով առաջին հերթին հիմնականորէն հայերը նկատի ունեին: Թրքական ազգայնամոլութեան ծիրին մէջ զանազան գաղափարախօսութիւններ մէջտեղ կը նետուիին: Ասոնց շարժադիմները կեղծ ու շինու էին եւ թելադրուած Երիտրուրք դեկափարութեան կողմէ: Այդ գաղափարախօսութիւնները կեանքի բնական զարգացումներու եւ հոլովյարին իրեն արդիւմք երդու միտքեր չին, այլ Օսմանեան Պետութեան կրած պարտութիւններու ճնշումն մղուած՝ քաղաքական որոշումներ եւ իրէշային ծրագիրներ մշակելու գետին պատրաստուի կը նպատակադրէին վերջ ի վերջոյ քաջազնի հայ ազգը:

ծրագիրներուն յարմարող շինու գաղափարախօսութիւններ մէջտեղ նետելով:

Թուրք այլախոն պատմաբան Թաներ Արչամ «Ամօրալի Արարը Մը» խորագրեալ եւ «Հայոց Յեղասպանութիւնն Ու Թրքական Պատասխանատուութեան Հարցը» ենթախորագրեալ իր հեղինակած անգերէն գիրքով, Սերովոլիթըն պուրս, Հենրի Հոլը և ընկ., Նի Եորք, 2007, 484 էջ (A Shameful Act - The Armenian Genocide and the Question of Turkish Responsibility, A Holt Paperback Metropolitan Books/Henry Holt and Company- New York, 2007, 484 p.), թրքական ազգայնամոլութեան կ'անդրադառնայ՝ ի շարս Հայոց Յեղասպանութեան առընչուած այլ նիրերու: Թաներ Արչամ թրքական ազգայնամոլութիւնը ազգայնականութիւն կը կոչէ, իրեն մեղմացուցիչ հանգամանք, յայտնի չէ ի՞նչ պատճառով: Կարգ մը պատմաբաններ, որոնց մէջ հայեր, որոնք արեւմտամէտ ուղղութեան կը հետեւին, այլնայլ պատրուակներով նկատել կու տան, թէ թրքական ազգայնամոլութիւն կոչելը գիտական մօտեցում հեռու է եւ չեն ուզեր ազգայնամոլութիւն բառով իսկական որակումը ընել թրքական ազգայնականութեան: Ծշնարութիւնը խեղաքիրելու համար չարին ծառայողներուն պատրուակներն ու պատճառաբանութիւնները չեն պակսիր:

Զիս Կէօքալի կ'առաջարկէ վերադառնալ իին Օսմանեան ըմբռնողութեան եւ ետղարձ մը ընելով վերջ դնելու «փալամ-քրիստոնեայ հաւասարութեան ցնորք»ին (էջ 88, Թաներ Արչամ): Յիշեցնելու կարգով ըսնք թէ Երիտրուրքերը իշխանութեան զլուխ երք հասան այս հաւասարութեան հասկացողութիւնը քարոզեցին բայց չգործադրեցին: Յստակ էր որ նախկին օսմանիզմը կեղեքած էր հայերը եւ ամէն ինչէ զորք դարձուցած զանոնք: Ծիշդ այս կէտին էր որ Կէօքալի կ'ուզէր վերադառնել երկրը:

Թաներ Արչամ կը նշէ թէ Հայասպանութեան դրդապատճառը լաւ ըմբռնելու համար կարեւոր է գիտնալ Կէօքալի տեսութեան գաղափարական հիմքերը: Զիս Կէօքալի կ'ըսէ թէ երբ թուրք ազգը ինքովին վտանգի առջեւ կը տեսնէ, ան ոչ մէկ բարյալկան պարտադրանք կը զգայ ամէն միջոցներով չհակագելու համար վտանգին: Ահաւասիկ Հայոց Յեղա-

ՅԱՐՈՒԹԵԻՆ ԻՍԿԱՀԱՏԵԱՆ
պանութեան պատասխանատուութեան կամխամտածուած արդարացման փորձի օրինակ մը, որ Կէօքալի կարծիքով թուրքերը կ'արդարացնէ ընելու ամէն ինչ որ ի նպաստ իրենց ազգին է:

Փաստացի է այն իրողութիւնը թէ Կէօքալի մասնաւոր ուսումնասիրութիւններ կատարած է պետութեան մէջ ապրող փոքրամասնութիւններու մասին, մանաւանդ հայոց: Այս զործը աւելի մանրամասն զիտելիքներով օգտագործուած է՝ տեղեկութիւններ հաւաքելու համար Հայաստանի արեւմրտեան հատուածի ցեղային-կրօնական կազմութեան մասին: 1913-ին Երիտրուրք կառափարութեան կողմէ Ներքին Գործոց նախարարութեան մէջ մասնաւոր պաշտօնատուն մը բացուած է՝ Գաղրականներու Վերաբնակեցման Գրասենեակ անունով: Այս գրասենեակը կը զրադէր պարանաներէն եւ այլ վայրեր թուրքերու վերաբնակեցմանը Հայաստանի արեւմրտեան հատուածին մէջ:

Յայտնի իրքիհատական Խալիլ Մենքեշէ իր յուշերուն մէջ հետեւեալը գրած է. «Թալէար փաշան էր որ առաջարկած էր երկիրը մաքրագործել դաւաճան տարրերէ» (էջ 92, Թաներ Արչամ): Անոր առաջարկը ամրողացնող եղած է իրքիհատական կառափարութեան կողմէ Ներքին Գործոց նախարարութեան մէջ մասնաւոր պաշտօնատուն մը բացուած է՝ Գաղրականներու Վերաբնակեցման Գրասենեակ անունով: Այս գրասենեակը կը զրադէր պարանաներէն եւ այլ վայրեր թուրքերու վերաբնակեցմանը Հայաստանի արեւմրտեան հատուածին մէջ:

Այս բոլոր տեղեկութիւնները իմ մտի ունենալով, աւելի յատակ կը դառնայ ներկային Հայաստանի արեւելեան հատուածին մէջ տեղի ունեցող ժխտական զարգացումները թուրքեակերիական համարութանական ծգուուններուն իրեն արդիւնք, որուն մէջ ակնյայտ է օտարներու մատը համարութանականներու հակահայ գործունեութեան մէջ:

Պէյրուր

ՄՏԱՌՈՂԱԿԱՆ ԹԻՒՆ ՈՐԴԵՍ ԸՆՅԱՆԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՇԱԿԱՆԴԵՑ

(Ծարունակուած 5րդ էջն)

ինչպէս մէկ դար առաջ, արդարացուած էր յատկապէս ամերիկեան լրատամիջոցներուն մէջ՝ Հայաստանը պիտակաւորելով որպէս ուսամէտ: Հայ և հայամէտ գիտնականները և բանիմաց ու նախաձեռնող ուսանողներու կը մնան աշխարհին ճանաչելի դարձնել Հայաստանի գոյութեականութեան խնդիրները:

Վերջապէս, խիստ անհրաժեշտ է, որ շարք մը մտահոգ ամերիկահայ գիտնականներ տարրեր մարզերու մէջ, ինչպէս նաև գրողներ և լրագրողներ, ի մի հաւաքուին համաժողովի նման միջավայրի մը մէջ՝ քննարկելու գաղափարներ և առաջարկներ, կապ հաստատելու Հայաստանի համապատասխան գրասենեակներուն իեն և մշակեն ուազմավարական ծրագիր՝ ուղղուած միջազգային ասպարէզին մէջ Հայաստանի առջև ծառացած սարսափելի մարտահրաւերներուն: Անկախ անկէ, թէ այդպիսի համաժողովը կը հիւրնեկալէ համալսարանական վարչութիւնը, ANCA, «Արմինը Ասամպին», իրաւաբանական մարմնին, համաձայնեցուած ծրագիր կրնայ իրականանալ արդիւնակտորէն միայն համագործակցութեան ջանքերու և լաւ համակարգուած և ուազմավարական աշխատանքի միջոցով, որ առանց խարութիւն դնելու գաղափարական տարրերութիւններ ունեցող խումբերու միջեւ: Կարայէլի ժամանակակից պատմութիւնը ցոյց կու տայ, որ միայն համաձայնեցուած ծրագիր և համակարգուած և ուազմավարուած աշխատանքի միջոցով ընդիհանուր նպատակը կրնայ իրականանալ իմաստալից և արդիւնակտ կերպով:

Իր վերոյիշալ գիրքի եզրափակիչ խօսքին մէջ Գերսամ Ահարոննեան կը նախազգուշացնէ ապագայ հայ սերունդները՝ երբեք չմոռնալ Հայոց Յեղասպանութիւնը: Մենք կրնանք միայն կրկնել, որ Յեղասպանութեան քաղուած դասերը չեն ուզեր կը տան ու համակարգուած և աշխատանքի միջոցով ընդիհանուր նպատակը կրնայ իրականանալ իմաստալից և արդիւնակտ կերպով:

Իր վերոյիշալ գիրքի եզրափակիչ խօսքին մէջ Գերսամ Ահարոննեան կը նախազգուշացնէ ապագայ հայ սերունդները՝ երբեք չմոռնալ Հայոց Յեղասպանութիւնը: Մենք կրնանք միայն կրկնել, որ Յեղասպանութեան քաղուած դասերը չեն ուզեր կը տան ու համակարգուած և աշխատանքի միջոցով ընդիհանուր նպատակը կրնայ իրականանալ իմաստալից և արդիւնակտ կերպով:

Նաշուղի

ՏՈՐԹ. ՌԱՖՖԻ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻՆԻ [1938-2020] ՅԻՇԱՏԱԿԻՆ՝ ՄԱՀՈՒԱ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՐԵԼԻԾԻ ԱՌԻԹՈՎ

«Երբեք չմոռնաճը, որ մենք հայ ենք: Մեզ իրաք կը կապէ այն, որ նոյն ազգին կը պատկանին: Սեր երակներուն մէջ հոսող արինմը զատղորդող եւ իրայատուկ է: Չատ սուղ արժող սիսալ կ'ըլլայ զայն ներարկել նախանձով, թշնամութեամբ եւ հակառակութեամբ»:

Տորթ. Ռաֆֆի Յովհաննեսին

Իրական բժիշկ մը չի բնորոշուիր իր մասնագիտութեան ընտրութեամբ, որովհետեւ զայն իսկապէս բնորոշողը յաւերժական խթանն է՝ օգնելու ուրիշները, յանձնառութիւնը՝ մարդոց հետ կարեցանքով, սիրով եւ յարգանքով վերաբերելու:

Մայիս 27, 2021-ին տարելիցն էր տորթ. Ռաֆֆի Յովհաննեսինին, որուն յիշատակը ոգեկոչուեցաւ ընտանեկան անմիջական պարագաներուն մասնակցութեամբ, Նիւ Եռքի Ս. Վարդանանց հայ առաքելական եկեղեցույ մէջ մատուցուած յատուկ եկեղեցական արարողութեամբ՝ նախազահորեամբ Դանիէլ Եպս. Ֆնտրդեանի եւ Անուշաւան արք. Դանիէլեանի:

Անոր մահուան առաջին տարելիցին առիթով տորթ. Յովհաննեսին ընտանիքը ստանձնեց յանձնառութիւնը երկու ֆոնտերու, զորս իր կեանքին ընթացքին հիմնադրած էր բժիշկը, եւ որոնք նուիրուած են կարեւոր առաքելութիւններու: Առաջինը 1986 թուականին հաստատուած, «Կերականներու հոգեւոր բարձրագոյն կրթութեան հիմնադրամ»-ն է, Անդիխասի Կիլիկիոյ կարողիկոսութեան հոգեւոր եղբայրներուն յատուկ: Երկրորդը, 2020-ին՝ յետմահու, «Քժշկական կրթութիւն» Արցախի բժիշկներու եւ առողջական բնագաւառի մասնագիտներու» ֆոնտն է:

Տորթ. Յովհաննեսին մահուան առաջին առաքին առաջին առաքելութեան համար ընտանիքը յատկացուց 100,000 ամերիկան տոլար՝ «Տորթ. Ռաֆֆի Ս. եւ Վիքի Շողական Յովհաննեսին հիմնադրամ»-ի ֆոնտն, որպէսզի անիկա տրամադրուի Սեծի Տանն Կիլիկիոյ կարողիկոսութեան հոգեւորականներու բարձրագոյն կրթութեան:

Այս առիթով արտասանած իր խօսքին մէջ Ա.Մ.Ն. արեւելեան թէմի բարեշան առաջնորդ Անուշաւան արք. Դանիէլեան ըսաւ. «Իր ամրող կեանքին, տորթ. Յովհաննեսին տեսլականը ունեցաւ իր ճիգերը կերպունացնելու հոգեւորականներու բարձրագոյն կրթութեան խթանման վրայ, որովհետեւ ան խորապէս կը հաւատար, թէ իր այս ջանքերը պիտի ամրապնդեն քարոզելու կարողականութիւնը եւ հոգեւորականներու պատրաստուածութիւնը՝ հաւատար տարածելու ժողովուրդին մէջ եւ երիտասարդները ներգրաւելու եկեղեցական կեանքին մէջ»:

Մայիս 27, 2020-ին՝ անոր մահուան թուականն ի վեր, «Տորթ. Ռաֆֆի Ս. եւ Վիքի Շողական Յովհաննեսին հիմնադրամ»-ի ֆոնտին կողմէ կերականներու բարձրագոյն կրթութեան համար, այս վերջին յատկացուով, այս նպատակով տրամադրուած ընդհանուր գումարը բարձրացաւ 220,000 ամերիկան տոլարի՝ 2020-2021 թուականներուն:

Ասոր կողքին, 2011 թուականն տորթ. Յովհաննեսին նախաձեռնեց Երեւանի մէջ, իսկ աւելի ուշ Արցախի մէջ բժշկական կրթութեան ջամրումին՝ բժիշկներու եւ առողջապահական մարզին մէջ գործողներու: Այս մէկ իրականացաւ, երբ ան Ամերիկահայ առողջապահական մասնագիտներու կազմակերպութեան անդամ էր՝ իր մտերիմ բարեկամ Նազար Նազարեանի հետ՝ Հայ օգնութեան ֆոնտէն Գառնիկ Նանկուեանի դեկափրութեամբ: Սկզբէն ի վեր Հայաստանի մէջ Հայ օգնութեան ֆոնտի բժշկական բոլոր ծրագիրները իրականացաւ տորթ. Համբարձում Սիմոնեանի նուիրեալ ծառայութեամբ:

Հետ մահու, անոր ընտանիքը հիմնադրեց Հայ օգնութեան ֆոնտի «Տորթ. Ռաֆֆի Ս. Յովհաննեսին կրթական հիմնադրամ»-ը, որպէսզի անոր միջոցով շարունակուի բժիշկին տեսլականը Արցախի մէջ եւ իրեւու անոր կողմէ ժառանգութիւն՝ Երեւանի եւ Արցախի մէջ բժշկական մասնագիտներու պատրաստութեան ընթացքը երաշխատուի:

Անոր մահուան առաջին տարելիցին առիթով, բժիշկին ընտանիքը 25,000 ամերիկան տոլարի յատկացում կատարեց Հայ օգնութեան ֆոնտի «Տորթ. Ռաֆֆի Ս. Յովհաննեսին կրթական հիմնադրամ»-ին: Ընտանիքին փափարն է վառ պահել անոր առաքելութիւնն ու ներդրումը՝ Երեւանի եւ Արցախի մէջ շարունակելով այդ հոգեւոր եւ բժշկական վեհ առաքելութիւնը, զոր ան կ'ուզէր երաշխատուել ամէն պարագայի ալ, նոյնիսկ նախքան Սեպտեմբեր 2020-ի պատերազմը:

Աներկրայօթն, տորթ. Ռաֆֆի Յովհաննեսին անունը պիտի յիշուի պատիւով՝ իր կենդանութեան օրով թէ մահէն ետք: Իր կենդանութեան ան արժանացաւ բազմաթիւ մրցանակներու՝ աշխարհի տարբեր կառոյցներու կողմէ: Ան երախտապարտ էր նման զնահատաճրներու, յատկապէս շոյուած զգաց, երբ ինք ու իր կինը՝ Շողակը, արժանացաւ Ա.Մ.Ն. պատուաւոր «Էլիս Այլըն» շքանշաններուն, զորս ստանձնեցին ամենայն խոնարհութեամբ: Ռաֆֆին աշխատանքի մղելու աղբիւրը երբեք անուան տիրանալը

Երիցասարդ պաշանդեներ

ԻԶԱՊԵԼ ՍԻՄՈՆԵԱՆ ԿԸ ԸԱՀԻ ՆԻՒ ԵՂՐ ՆԱՐԱԳԻ ԱՐՈՒԵՍԻ ՄՐՅԱՎԱԿԸ

Պէյսայսի եկեղեցոյ անդամ Կարտըն Սիրի երկրորդական վարժարանի ուսանող կը ներկայացնէ զծանկարը իր մեծ-մեծ մօր վարժարանի ուսուցիչներու համախմբումին կազմակերպած այն մրցանքին որ կը կոչուի «Կարեւոր եմ, որովհետեւ ...» թեմայով գործին: Արցախան պատերազմի զացումներով լեցուած երիտասարդ հայուին կապած է իր

զացումները 1915ի Հայկական Ցեղասպանութեան եղելութեան հետ: Իր այս գործին հետ ան հետեւեալ արձանագրութիւնը կը յանձնի համախմբումին: «Կարեւոր եմ որովհետեւ մեծ ժառանգործն եմ Զապէլ մեծ մօրս, որ 105 տարին եր առաջ տեղահանութեան օրերուն փախուստ տալով զարդերէն ականատեսը եղաւ իր ընտանիքին նահատակութեան»:

Այսօր, 2020ին պատմութիւնը դարձեալ կը կրկնուի Հայաստանի մէջ: Աշխարհ լուր է ի տես նոր օրերու անմեղ հայերու ցեղասպանութեան առաջ: Եւ ես ժառագործը իմ ժողովուրդին պիտի չլուս: Պիտի բարձրածայն պահանջնեմ իմ ժողովուրդին իրաւունքը եւ պիտի պահանջնեմ խաղաղութիւն Հայաստան աշխարհին համար:

Իզապէլ ստեղծագործութիւնը արժանացաւ Նիւ Եռքի Նասան գաւառի առաջին մրցանակին:

Կը շնորհաւորենք երիտասարդ տաղանդաւոր հայուին:

Հեղաւ, այլ ան ի մտի ունեցաւ իր կեանքը լեցնել ուրախութեամբ եւ գոհուակութեամբ, ինքնին աշխատանքով՝ նպատակադրելով դրական փոփոխութիւն մը տևանել ուրիշներուն մօս, յատկապէս իր ժողովուրդին:

Զարմանալի չէ, որ՝ իրեւու բժիշկ, տորթ. Յովհաննեսին միշտ հետամուս եղաւ իր հայրենակիցներուն առողջութեամ եւ բարեկեցութեան ապահովման: Արդարեւ, քրիս Զաքեանին տուած հարցագրոյցի մը ընթացքին ան ըսաւ. «Երբեք չմոռնանք, որ մենք հայ ենք: Մեզ իրաք կը կապէ այն, որ նոյն ազգին կը պատկանին: Սեր երակներուն մէջ հոգեւոր արժութեամբ կարուիրական կարուիրական աշխատան աշխարհին համար:

Անոր մահէն տարի մը եսք տորթ. Ռաֆֆիին խօսքերը եւ կեանքին օրինակ աւելի քան երբեք այժմէական դարձան, որովհետեւ ամրող հայութիւնը կը փնտուի իմաստութեան խորհուրդներուն ձայնը՝ միաւորուելու, ողիով բարձրանալու եւ իր գայումներու ուղիերելու դէպի իսկապէս արդիւնաւու նապատակները, որոնք ամրող ժողովուրդը կը բարձրացնեն ու կ'ազնուացնեն, եւ որոնք կարեւոր են մեր ընդհանուր ժառանգութեան:

Տորթ. Ռաֆֆի Յովհաննեսինի յիշատակին կատարուած հոգեւանդը եւ արարողութեան ընթացքին Ամերիկայի Արեւելեան թէմի առաջնորդ՝ Դանիէլ եպս կարուիրական պատարագներուն մը ապահովական կարուիրական անձ մը: Սրբազնը դիտել տուած, որ Ռաֆֆիին հեղինակութիւնը՝ այս նիրերուն մասին խօսելու, կը բխի անոր խոհեմութեան, խոնարհութեան եւ եկեղեցույ հանդէպ ունեցած սերէն:

Այնուամենային, անոր ձգած ժառանգը ինքնին առաջնորդող այն է, անոր կեանքը օրինակ է հայրենասիրութեան, կարեւուածական պատերազմի մասին, եւ օգնելու, դիմագրաւելու մեր դիմաց ցցուած մարտահրաւելու հրաւելու աշխարհական անձ մը: Սրբազնը դիտել տուած, որ Ռաֆֆիին հեղինակութիւնը՝ այս նիրերուն մասին խօսելու, կը բխի անոր խոհեմութեան, խոնարհութեան եւ եկեղեցույ հանդէպ ունեցած սերէն:

Այնուամենային, անոր ձգած ժառանգը ինքնին առաջնորդող այն է, անոր կեանքը օրինակ է հայրենասիրութեա

Ի ՅԻՇՎԱՏԱԿ ԱՐՈՒՍԵԱԿ (ԱՅՐԻՄ) ՓԱՓԱՋԵԱՆԻ (ՅՈՒԼԻՄ 4, 1936 – ՍԱՅԻՄ 29, 2021)

Մահեր կան, որոնք անփոխարինելիութեան զգացումը կը ստեղծեն, յատկապէս երբ անհատը երկար տասնամեակներ իր անդուլ ծառայութիւնը մատուցած է հանրային կեանքին: Թեմիս բարեջան Առաջնորդ՝ Գերշ. S. Անուշաւան Արքեպիսկոպոս եւ Ազգային Վարչութեան Կրօնական ու Քաղաքական Ժողովները

խորին ցաւով
տեղեկացան,
որ Շաբաթ,
29 Մայիսի
վաղ առաւօտ-
եան, Ազգա-
յին Առաջնոր-
դարանի ըն-
տանիքի եր-
կարամ եայ
անդամներէն՝
տիկ. Արուս-
եակ (Այրիս)
Փափազեան,
իր մահկանա-
ցուն կնքած
էր: Մեր խո-

բազգած ցաւակցութիւնները կը յայտնենք ընտանիքին սպակիր անդամներուն. որդիին եւ տիկնոջ՝ փրոֆ. Մայքլ Պ. եւ Անտրէա Փափազեաններուն, տալոջ՝ Մարկրէք Փափազեանին, քրոջ աղջիկներուն՝ Ալեքսիս եւ Սառա Ղազարեաններուն, քոյրերուն՝ Էլիզավէք Փիլապոսեանին եւ Ռոզլի Նուարդ Սքրոնսկիին ու ամուսնոյն՝ Ուալաս Սքրոնսկիին։ Փոխան ծաղկեպսակի նուիրատուոթիւնները կարելի եւ կատարել Ազգային Առաջնորդարանի «Փիեռ Փափազեան» գրական հիմնադրամին։

Յուղարկաւորութիւնը տեղի ունեցաւ Չորեքշաբթի, 2 Յունիսին, Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ (Ռիձֆիլտ, Նիւ Շրզի), որմէ ետք մարմինը ամփոփուեցաւ «ճորճ Ուաշխնկըրճ» գերեզմանատան մէջ (Փարամըս, Նիւ Շրզի): Յուղարկաւորութեան ու քաղման նախազահեց Առաջնորդ Սրբազն Հայրը, որուն կողքին էին Գերպ. S. Սահակ Ծ. Վրդ. Եմիշեան՝ Առաջնորդական Փոխանորդ ու հոգեւոր հովի Ս. Վարդանանց եկեղեցւոյ, Արժ. S. Ներսէս Ա. Քին. Մանուկեան՝ հոգեւոր հովի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ (Ֆիլատելֆիա), Արժ. S. Մեսրոպ Քին. Լազիսեան՝ հոգեւոր հովի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ (Նիւ Եորք), Արժ. S. Նարեկ Քին. Թթրուեան՝ հոգեւոր հովի Ս. Սարգս եկեղեցւոյ (Տակլըսքըն, Նիւ Եորք) եւ Արժ. S. Վահան Քին. Գույումճեան՝ արտահաս հովի: Իր դամբանականին մէջ, Անուշաւան Արքեպիսկոպոս պանծացուց հանգուցեալի արժանիքներն ու ծառայութեան ոգին: Մեր ստացած ցաւակցական արտայայտութիւնները փաստ են անոր լուր ու համեստ նկարագրի ու գործունեութեան ունեցած մեծ դերին մեր համայնքին մէջ:

Այրիս Արուտեակ Փափազեան ծնած է 4
Յուլիս, 1936ին, Նիւ Եռքի մէջ, Մեծ Եղեռնէն
վերապրող մալաթիացի ծնողներէ՝ Գրիգոր Փի-
լիպոսեան և Վերոնիկա Սահակեան-Փիլի-
պոսեան: Այրիս երեք դուստրերու միջնեկն էր:
1945ին, ընտանիքը փոխադրուած է Ֆիլատել-
ֆիա: Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ ծխա-
կան եղած է ու տարիներով կիրակնօրեայ վար-
ժարանին մէջ դասաւանդած: Արուտեակ Փա-
փազեան շրջանաւարտ եղած է Թեմփլ համա-
լսարանի լրագրութեան ճիւղէն: Այնուհետեւ,
փոխադրուած է Նիւ Եռք իր ուսումը շարունա-
կելու Գոլումպիա համալսարանին մէջ: 1959ին,
ամուսնացած է Փիեռ Փափազեանի հետ եւ ու-
նեցած զաւակ մը՝ Մայքրլ: Ի դեպ, անոնց ամուս-
նութիւնը առաջինը եղած է Նիւ Շրրգիի նորա-
կառոյց Սրբոց Վարդանանց եկեղեցւոյ մէջ:

Արուսեակ Փափագեանի կեանքը համակ ծառայութիւն ու նոլիրում եղած է հայ ազգի ու Եկեղեցւոյ: 1950ական թուականներէն՝ Ազգային Առաջնորդարանի հիմնադրութեան օրերէն անոր կապուած էր ու աշխատած Թեմիս բոլոր առաջնորդներուն հետ՝ Հրանդ Արք. Խաչատուրեանի, Գարեգին Արք. Սարգիսեանի (հետագային՝ Գարեգին Բ. Մեծի Տանն Կիլիկիոյ եւ Գարեգին Ա. Ամենայն Հայոց Կարողիկոս), Մեսրոպ Արք. Աշճեանի, Օշական Արք. Զօլոյեանի եւ Անուշաւան Արք. Դանիէլեանի: Գրողի ու լրագրողի անոր տաղանդը թէ՝ տեսանելի եւ թէ՝ անտեսանելի մոիչ ոյժը եղած է յարաքերական աշխատանքի եւ հրատարակչական բազմաթիւ ծրագիրներու: Երկար տարիներ աշխատած է իրեն հաղորդակցութիւններու եւ հրատարակութիւններու տնօրին, խմբագրելով “Out-reach” պարբերաքերը եւ “Crossroads” ելեկտրոնային լրատուն: Յանձնառութեան հեռահաս ոգիով, շարունակած է երկար ժամեր աշխատիլ Առաջնորդարանին մէջ երբ արդէն 80 տարեկանը անց էր եւ «կիսովին» հանգստեան կոչուած՝ պաշտօնապէս: Երբ իհιանդացած էր 2019ին, տկարացած վիճակին հանդերձ, շարունակած է շատ մը ծրագիրներու իր բաժինը թերեւ: Անոր երկարամեայ ծառայութիւնը պարզեւատրուած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կարողիկոսութեան «Մեսրոպ Մաշտոց» եւ «Կիլիկիոյ ասպետ» շքանշաններով, ինչպէս եւ Ազգ. Առաջնորդարանի «Զապէլ թագուհի» մրցանակով:

Արուսեակ Փափազեանի նկարագիրը կարելի է բնորշել «դիմացկունութիւն» եւ «նախաձեռնութիւն» բառերով։ Ան յաղքահարած է դրժարին պայմաններ եւ բուռն կերպով պայքարած, մինչեւ իսկ հիւանդութեան ընթացքին։ Նախաձեռնարկ ոգիին մէկ արտայայտութիւնը դրսեւորուած է անոր ասպարեզի սկիզբը, երբ գրաշարութեան ու հրատարակչական ձեւատրման ընկերութիւն մը բացած է տան նկուլին մէջ, որ հետագային փոխադրուած է իր սեփական գրասենեակը, ուր միասնաբար աշխատած է ամուսինին հետ մինչեւ վերջինիս մահը (1995):

Երրորդ բնորոշ բառը «սրտակցութիւն»ն է: Ան խորհրդատու եւ ուղեցոյց եղած է բոլոր անհրաժեշտ պարագաներուն իր հանդարս ու խոհուն նկարագրով:

Արուսեակ Փափազեանի մասնակցութիւնը մեր համայնքային կեանքին մէջ չէր մնացած Առաջնորդարանի ծիրէն ներս: Երկար տարիներ Նի ճըրզի «Յովանեան» վարժարանի հոգաբարձութեան անդամ էր եւ որոշ ժամանակ՝ անոր կառավարիչը: Նաեւ երկար տարիներ Հ.Բ.Ը.Դ.-ի «Արարատ» անգլիատառ գրական եռամսեայի խմբագրական կազմի անդամ էր ան: 1970ական թուականներուն, հրատարակած է “The Literary Tabloid” պարբերաթերթը Փիեռ Փափազեանի հետ, որուն աջակցած է “Phoenix” պարբերաթերթի հրատարակութեան ընթացքին:

Արուսեակ Փափազեան մոլի ընթերցող մընէր, որ կը գնահատէր ու կը հասկնար գրաւոր խօսքի ոյժը եւ զայն վարպետորէն կը կիրար-կէր: Հիւանդութեան շրջանին, իր միտքը լիովին գործուն էր: Յոյս ունէր ամբողջացնելու Արեւել-եան Թեմի պատմութիւնը, քանի որ ան էր Թե-միս յիշողութիւնը: Դժբախտարար, այդ գործը անաւարտ մնացած է, բայց անոր իրազործում-ները տուրք մը պիտի ըլլան անոր կեանքին իբրեւ Աստուծոյ, Եկեղեցւոյ եւ հայ ազգի բարի ու հաւատարիմ ծառայ: Կը յուսանք, որ մօտիկ ապագային այս գործը պիտի ամբողջանայ իբրեւ երկու դար կամքջող մտաւրական կնոց մը ծառանգը:

Թռող Աստուած հանգուցեալի հոգին լուսա-
տոք եւ յաւերժական հանգիստ պարզեւէ:

ՆԻ ԵՂՐՔԱՎՅԵ ԿՈՐՍՆԵՇՈՒԺ ՄԵԾ ՀԱՅՐԻԿԵ

«Մահը Մերն է, Մենք՝ Մահինը, Մարդու Գործն է միշտ անմահ...» Թումանեանի այս տողերը խկապէս կը պատշաճին Դարադարձը տօնելէ եսք տարի մը եւս աւելցնելով Պարոն Տիգրան Չըրչեան 101 տարեկանին հեռացաւ երկրային իր կեանքէն, Մայիս 27, 2021-ին:

A black and white photograph of an elderly man with white hair and glasses, wearing a dark suit and tie. He is smiling and holding a wrapped gift box with a holly pattern. The photo is set against a background of other people at what appears to be a social gathering.

1920 Մարտ 9-ին Նիւ Եռքի մէջ ծնած Տիգրան զաւակն էր Պոլսահայ Թուաբանութեան դասախոս՝ Վահրամին –(ծնեալ 1887-ին) և Մայր՝ Սէրին (1888-ին) հայու ճակատագրով բաւական հետաքրքրական կեանք կ'ունենան երկր երկիր փոխադրուելով, առանց իրենց թքքական հպատակութիւնը կորսնցնելու: Տիգրանին հայրը, Պարոն Վահրամ Չըրչեանը, հեղինակն է Թուրք հանրապետութեան Հայր կոչուած Աքարուրքին ստորագրութեան: Սակայն յայտնի պատճառներով անոր ինքնուրիւնը գաղտնի կը մնայ մինչեւ 2000-ի սկիզբները, երբ յանկարծ լուսարածակի տակ կը սկսի առնուիլ ճշմարտութիւնը, կը բացայացուի հեղինակին ՀԱՅ ըլլալը:

Այս՝ Թուրքիոյ Հայր ճանչցուած Աթաքուրքին նշանաւոր ստորագրութեան հեղինակը Հայազգի Թուարանութեան Ուսուցիչ եւ Գեղագիր Վահրամ Չըլչեանն էր: Թերթերով մէկ.... Անգլիատառ եւ բրդատառ Հիրիյէթէն մինչեւ Հայերէն Մարմարա Թերթի խմբագրապետ Տիար Ռոպէր Հատտէճ-եան հարցագրոյցներ կը վարեն Պարոն Տիգրա-նին հետ հաստատելու համար պատմական այս իրողութիւնը:

Երկու տարեկանին Տիգրան իր ծնողին հետ կը վերադառնայ Պոլիս եւ կը մնայ մինչեւ 1967: Պաշտօնի բերումով կ'ապրի Պէյրութ եւ այլ միջին արեւելեան երկիրներու մէջ, Պոլիս կը վերադառնան ապրելու մինչեւ 1967, ապա 1990-ին վերջնականապէս կը հաստատուի Նի Եռք իր կնոջ՝ Անժելին եւ երկու զաւակներուն՝ Ռաֆֆիի եւ Շանթին հետ:

Սիշտ ժպողուն իր դէմքին հետ զորովալից փայլուն աչքերով հայեացքը փոքրերուն թէ մեծահասակներուն սիրտերը զրաւող անցագիրն էր:

Տան կարգը կատարուեցաւ Յունիս 8-ին, իսկ Թաղման արարողությունը Յունիս 9-ին Նիւ Եսր-ք Թէսաւարի Առողջապահական Էլեկտրոնային:

Քի-Թէյսայտի Սրբոց Նահատակաց Եկեղեցւոյ մէջ:
Հանգիստ իր աճիւնին, Երկնային խաղաղութիւն լուսապայծառ իր հոգիին:

ՆԱՍԱԿՆԵՐ ԵՐԿՐԻՑ

Ամակ 147

Վայրի բարեկամ ծառի մասին

Սիրելի բարեկամ,

Կարծում ես, թէ դո՞ւ ես միայն իմ ընկերն ու բարեկամը: Ուրիշ բարեկամներ էլ ունեմ, եւ, մանաւանդ, մի ծառ բարեկամ ունեմ: Զարմանալու բան չկայ, եղածը շատ պարզ բան է: Մեզանից իրաքանչիւրը իր առօրեայում բանկ եւ հարազատ իրեր ունի, ինչպէս կ'ասէին հին-հին դարուց յիշատակներ...»

Պատմեմ եղելութիւնը:

Իմ ամենասիրելի զբաղմունքներից մեկը եղել է մեր գիտի շրջակայքի դաշտերով ու սարերով շրջելը, ոտքով անցնելը մանկութիւնից ծանօթ վայրերով։ Աւանդ, այդ «յածումները» տարիների ընթացքում, կեանքի ու առօրեայի պարտադրանքով զնալով նուազեցին եւ, պէտք է խոստովանեմ, դարձան հազուադէպ։ Բայց այնուամենայնիւ, իհմա էլ ինձ յաջողութ է տարին գոնի երկու-երեք անգամ դրւս ալրծնել մեր գերեվարիչ իրականութիւնից եւ աննպատակ քայլել մանաւանդ մեր հնձած, աշնանային դաշտերով։ Իրականում դա այնքան էլ աննպատակ չէ, դրանք միշտ էլ բնութեան ճանաչումի, դիտումի, տեսածի հանդէպ դիտողական իմ վերաբերմունքի լաւագոյն պահերն են։

Ես շատ եմ սիրել,- հիմա էլ շատ եմ սիրում,- լինել, յայտնուել մեր լքուած, խոնարհուած, յաճախ՝ կիսաւեր վանքերի բակերուս: Սի որիշ տեսակ խաղաղութիւն եւ հանգստութիւն է զալիս վրադ, եղերերգական մի նուրբ բախսիծ ներսիցդ բարձրանում եւ հասնում է կոկորդիդ: Դու մենակ ես, ինքը քեզ հետ: Մեր շէն վանքերում միշտ մարդ կայ, այցելուներ, ովստաւորներ, ելումուտ եւ երթեան նոյնիսկ եռուցեն: Այնպէս որ ինձ միշտ դուր է եկել յայտնուել, ասենք, Սուրբ Ամենափրկիչի (ժողովրդի խօսքով՝ Հաւոց Թառն է), Սուրբ Ստեփանոսի, Թաճահատի, Գլածորի կամ մի այլ վանքի բակում:

Աւելի յաճախ գնում էի, գնացել եմ մեր Սուրբ Կարապետի վանքը: Սա էլ ժողովրդական անուանումն է, իրականում դա Սուրբ Աստուածածին եկեղեցին է, որ կառուցել է Բուտ ճարտարապետը 1301 թուականին: Նաեւ Սպիտակաւոր են կոչել: Օրբելեան իշխանների ամառային նստավայր-հանգստավայրն էր: Արած կոչուող պատմական գիտը՝ իր այս եկեղեցիով ու վանքով: Գիտը հինա չկայ: Որքան յիշում եմ, ես քեզ այս գիտի ու եկեղեցու մասին գրել եմ:

Առանձնապես սիրում էի աշնանը հասնել Սուրբ Կարապետ եւ քայլել ոչ թե ճանապարհով, այլ հնձած արտերի ու դաշտերի միջով։ Ոտքերի տակից ծղրիդներ են բռչում, հնձած արտերի ու դաշտերի չորացող խոտերի բոյրը հասնում է ոռուսկերի եւ պարուրում է քեզ։ Ճանապարհի մասրենու եւ ալոճի որքան թփեր ու ծառեր են հանդիպում։ Մարտենիները ճերկուած են հասուն հատապտուիի ալ կարմիրով, հասուն ալոճները՝ դեղնակարմրաւուն են։ Կանգ առ այս թփի կամ այս ծառի մօս, քաղիր մասուր կամ ալոճ։ Մասրենու թփի առաջ ուղղակի շուարում ես, զարնանը վայրի վարդի այս հսկայ թուփը ճեփ-ճերմակ էր, անարատ, ծիսնի ճերմակութեամբ զարդարուած։ Մարդ արարածը իր աշնանը, իր ճմեռնամուտին է ճերմակում, այս վայրի թուփը՝ զարնանը...

Սեր լեռնային գիտից մինչեւ վաճքը տասը գիլումերից աւելի է: Միշտ ոտքով ենք զնացել, գիտերի ժողովուրդը միշտ ոտքով էր զնում. ո՞վ էր վաճքին մերենայի ճանապարհ սարքել կամ ո՞վ էր աղքատ ժողովրդին մերենայ տուել:

Հիմա, երբ մերենայի ճանապարհը հասնում է մինչեւ վանքի դուռը, ելի ոս-
քով գնալը ցանկալի է ու երանելի:

Համբերութիւն ունեցիր, իմա հասնում եմ քուն խօսքիս: Քանի՝ անգամ եմ
ոտքով գնացել մինչեւ վանքը: Գնացել եմ դաշտերի ու արտերի միջով: Վանքը
բարձունքի վրայ է: Մանկութեանս մեր ճանապարհը հասնում էր մինչեւ բար-
ձունքի ստորոտը, իջնում էր փոքրիկ ձորակը, հատում էր ձորակը ու ոլորուելով
բարձրանում էր դեպի վեր, դեպի վանքը: Փոքրիկ այդ ձորահովտում դևս ու դեմ
աճած ծառեր կային եւ հսկայ, ուղղակի վիթխարի մի ընկույզենի, ով գիտի՝ քա-
նի տարեկան ծառ: Հենց այդտեղ էլ մի ուրախ աղբիր կար, որի ջրերը կարկա-
չելով եւ խոխոցելով վագում էին ու կորչում կանաչ խոտերի մէջ: Ուխտաւորնե-
րը շատ էին սիրում հացի ու խնջոյքի իրենց սուփրաները փոել այդ ծառերի
տակ: Հիմա աղբիրը չկայ, աչքը փակուել է: Ժամանակին, երբ մշտապէս մար-
դիկ էին գալիս, գալիս էին ընտանիքներով, խմբերով, յաճախ՝ բազմութեամբ,
աղբիրը միշտ խոխոցում էր, աչքը միշտ մաքրում էին: Յետոյ, երբ ամէն ինչ
աւերուեց, հարեւան գիտը տեղահան արեցին, տարան հարթավայր, մարդիկ
դադարեցին գալ, այլեւս վանքի եւ ուխտագնացութեան ժամանակներ չին, -
այլեւս աղբիրի ակը մաքրող չեղա, եւ աղբիրի աչքը փակուեց, աղբիրը կորա...

...Այդ տարին ինձ համար շատ դժուար տարի էր, շատ ծանր տարի: Հինգ տարի առաջ էր: Տեղու չէի գտնում, ուղղակի խենքանում էի: Ինձ պատեպատ էի խփում, չփառէի՝ ինչ անեմ, ինչպէս համակերպուեմ, ինչպէս դրու զամ այդ վիճակից:

Ես միշտ ունեցել եմ դժուար ժամանակներ, ճգնաժամային ապրումներ: Երբ ապրում ես համատարած կեղծիքի, խարեւայութեան, ստորաքարշութեան, շողոքորբութեան, քծնանքի, կոռուպցիայի ժամանակներում, հնարաւոր չէ ապրել առանց վիատութեան, առանց ներքին տազնապաների եւ յուսահատական զացումների: Ես միշտ նման պահերի մտածել եմ՝ մի իմաստուն մարդ լինելը, հնդիկ իմաստունի նման մի մարդ, զնայի, ծնկեի առաջը, ասէի՝ ձեռքդ դիր զիսիս, որ կարողանամ ապրել: Չկար, իմ շուրջը նման մարդ չկար, ես այդպիսի մէկին, ցաւօք սրտի, չի ճանաչում...

Հիմա էլ,- հինգ տարի առաջ,- նման մէկը չկար: Խաղաղութելու ելք էի փնտռում: Եւ թում է, թէ ելքը գտայ: Շարժուելը, զնալը, քայլելը, ճանապարհը փրկութիւն էր: Ու մի օր դուրս ելայ տնից եւ ճամբայ ընկայ դէպի Սուրբ Կարապետի վանքը, դէպի մեր մանկութեան վանքը: Գնում էի ասես օղով, ոչ ինձ էի զգում, ոչ օրը, ոչ ճանապարհը: Գնում էի դաշտերով ու արտերով, ձորեր ու ձորակներ անցայ: Օրը կէսօր էր, երբ հասայ վանք: Քայլելիս շեմ զգացել, ճանապարհը շեմ տեսել,- միտք ուրիշ տեղ էր: Բայց երբ վարից դէպի վեր, դէպի վանքը էի բարձրանում, զգացի, որ չկամ, զգացի, որ ջարդուած եմ, յոգնե են ու հայից ընկել:

Սեր վանքի շուրջը, վանքի բակում շատ ծառ կայ. պարզ երեսում է, որ հինգ ժամանակներում վանքի շուրջը մեծ այզի է եղել: Վանքի բակի մուտքին մի հսկայ, վիրխարի ծառ կայ: Այդ ծեր հսկան քանի սերունդ է տեսել, քանի հազար մարդ է տեսել ու ճանապարհել... Եկուորներն ու անցուորները չկան, ինըը նոյնն է՝ լրակեաց, խոհուն եւ իմաստուն... Մանկութիւնից տեսել եմ այդ ծառը, ամեն ինչ նոյնն էր, նոյն հսկայ ծառը, երկինքը փակող նոյն սաղարթը: Ամէն ինչ նոյնն էր, ոչինչ, թում էր, չէր փոխուել:

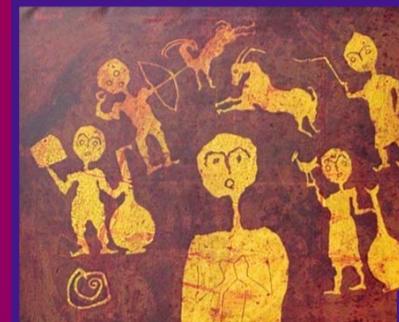
Վանքի բակում մետաղեայ սեղան ու նստարան կար, բայց չգիտեմ թէ ինչու ես ուզեցի այդ մեծ, հզօր ծառին հպուել, ծառի տակ նստել, ծառին յենուել: Ու

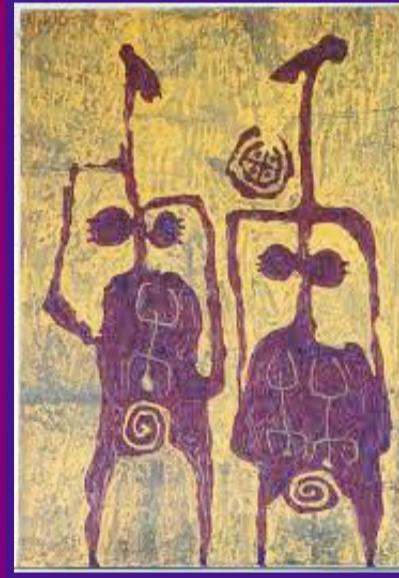
ԱՇԽԱՏԱ

կալման նոր եղբեր, որ կ'արտայայտուի նեօլիթեան ծիսակարգի գեղանկարչական կատարողական եւ վերջին շրջանին ալ՝ լուսանկարչային դրսեւորումներով՝ հիրո-

2004-ին Երեւանի Գլոբալ սրահին մէջ «Կրկնակի մոդական շրջան», 2008-ին դարձեալ նոյն սրահին մէջ «Յիշողութիւններ անցած կեանքըն»։ Խմբային ցուցահանդեսով մասնակցած

ծառի տակ, բնին յենուելով, սահեցի գետնին, մէջքս յենեցի ծառի զօրաւոր բնին: Այդ պահին զփտես որտեղից գրքերից եկող մի անկապ ու թում է՝ բոլորովին անտեղի մի միտք առկայօծեց ու յանգա: Ես յշեցի Պլատոնի «Խնջոյք»ի սկիզբը: Ազարոնիք հրաւիրում է ոչ եկած Սոկրատեսին իր մօս ընկողմանելու, իրեն մերձ լինելու, որպէսզի Սոկրատեսի իմաստնութիւնից մի մաս անցնի իրեն: Սոկրատեսն, ի հարկէ քնծիծաղով է ընդունում այդ հրաւերը: Հիմա իմն էր, ես ուզում էի, որ ծառի ներքին ուժից, իմաստնութիւնից գոնէ մի փշուր անցնի ինձ: Յենուեցի ծառի բնին, ամբողջ մարմնով հպուեցի իր ուժաւոր էռթեանը, եւ իմն քուաց, թէ ծառը հասկացաւ ինձ: Երէ յիշում ես Զեխովի յայտնի պատմուածքի հերոս կառապան Իոնա Պոտապովին, կը հասկանաւ ինձ: Ես նրա վիճակում էի: Ուզում էի խօսել մէկին, փնտոռում էի մէկին, որ խօսեմ, եւ սիրտս քերեւանայ: Եւ ծառին խօսեցի, խօսեցի ձայնով, խօսեցի անձայն: Երկար խօսեցի, զօրակցութիւն խնդրեցի, աջակցութիւն յուսացի, անյուսութիւն պատմեցի... Ինձ քուաց, թէ ծառը լսեց ու հասկացաւ ինձ: Խաղաղ ու անդորր օրուայ մէջ զփտես որտեղից մի բարակ սիլք անցաւ իր հսկայ սաղարթի միջով: Ծառը արթնացաւ, ճիշերը շարժուեցին, եւ թում է, զուրակի աղեղ սահեց իր ճիշերի եւ տերեւների վնասում:

Եւ իր այդ խորհրդաւոր ծայնով ծառը խօսեց հետո եւ խօսեց երկար: Թէ ինչ ասաց, չեմ ասելու. թոյլ տուր այդ մասին չխօսեմ, ոս միայն ինձ է վերաբերում, ինձ է պատկանում: Միայն այն կ'ասեմ, որ ծեր հսկան իր ձեռքը դրեց զիշիս, եւ վրաս թերեւութիւն իջաւ: Ինչ-որ անտես մի ձեռք հանեց ծակող փուշը իմ ներսից: Օրը թեքում էր դեպի մայրամուտ: Ես ոսքի ելայ խաղաղուած արտով եւ որնեցի պունառդի ճամփան:

Հիմա էլ այդ ծառը, իմ ծեր ու իմաստուն բարեկամը կայ եւ նորա զօրեղ ճի-
ղերն ու հսկայ սաղարթը զովութիսն են տալիս բոլոր այցելուներին եւ հսկում են
Սպիտակաւոր շքնար եկեղեցու անդրբերը: Այսօր, հինգ տարի անց,- արդէն հի՞նգ
տարի,- այդ ծառը իմ ամենամեծ բարեկամն է: Անցեալ տարի չկարողացա
այսից օնաւ, բայց այս տարի անհաման օնաւու եմ իո արջեն խոնարհուեու:

Ես թեզ բագեցի իմ կեանքի բարուն պահերից մէկը

Մնամ
Սուրբ Կարապետ վանքի բակի հսկայ ծառի բարեկամ դնկեռու

Երուանդ Տէր-Խաչատրութեան Երեւան